

BIULETYN KONSERWATORSKI WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO

WOJEWÓDZKI URZĄD OCHRONY ZABYTKÓW W BIAŁYMSTOKU

Spis treści

Wstęp *str. 3*

MATERIAŁY

ZOFIA CYBULKO – Zabytki królewskiego Korycina –
remont, konserwacja, restauracja i rewitalizacja *str. 5*

LECH PAWLATA – Badania archeologiczne podczas rewitalizacji parku plebańskiego
w Korycinie, woj. podlaskie *str. 27*

Ks. JAN NIECIECKI – Alegoryczne rzeźby w parterach salonu Ogrodu Branickich
w Białymstoku *str. 41*

Ks. JAN NIECIECKI – „Armatura” na Arsenale Jana Klemensa Branickiego.
Źródła archiwalne *str. 57*

JERZY GRYGORCZUK – Rekonstrukcja rzeźb wieńczących attykę budynku Arsenалу
przy pałacu Branickich w Białymstoku *str. 69*

WIESŁAW WRÓBEL – Historia posesji przy ul. Lipowej 28 i 30 w Białymstoku *str. 81*

MARTA GOŚCICKA, KAROLINA ZALEWSKA, ANNA ŻUREK – Nowe oblicze
Matki Bożej Tykocińskiej *str. 123*

KATARZYNA ZAPOLSKA – Konserwacja barokowego ornatu białego z kościoła
pw. św. Jana Chrzciciela i św. Szczepana Męczennika w Choroszczynie *str. 147*

IWONA GÓRSKA, JOANNA KOTYŃSKA STETKIEWICZ, ANETA KUŁAK, GRZEGORZ RYŻEWSKI – Wieś Soce
– historia i zabytki *str. 167*

DARIUSZ KRASNODĘBSKI, GRZEGORZ RYŻEWSKI – Dzieje i zabytki Mielewszczyzny *str. 199*

KRYSTYNA CIEŚLUK – Zwyczaje i wierzenia ludowe z okolic Lipska związane z weselem,
chrztem, Pierwszą Komunią i bierzmowaniem *str. 215*

LECH PAWLATA – Badania archeologiczne na starym mieście w Bielsku Podlaskim
na tle wyników dotychczasowych badań *str. 245*

INFORMACJE

AGNIESZKA PŁOCKA-WOJTALA – Bronisław Talkowski odznaczony złotą odznaką
„Za opiekę nad zabytkami” *str. 281*

WIESŁAW WRÓBEL
Białystok

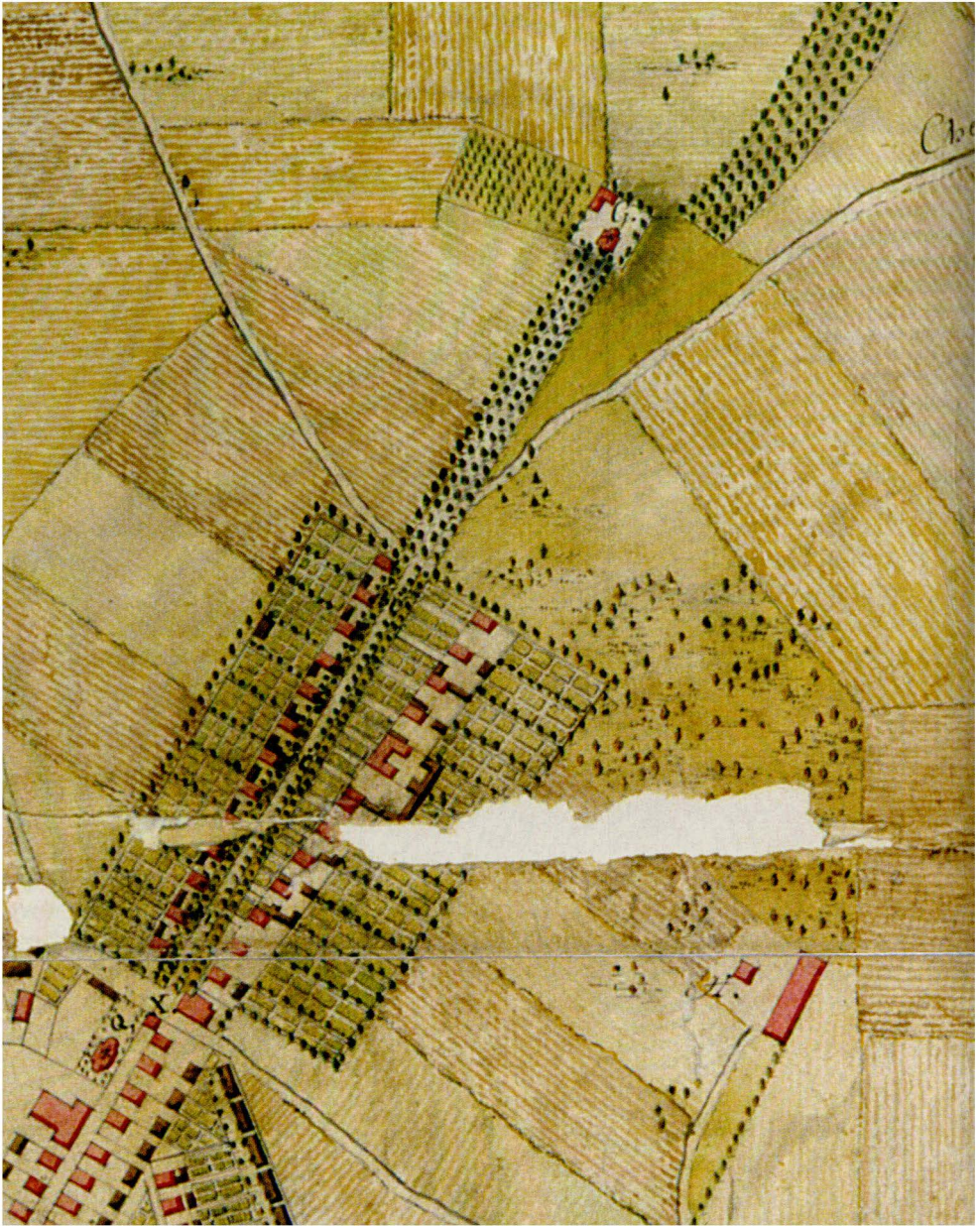
Historia posesji przy ul. Lipowej 28 i 30 w Białymstoku

Ulicę Lipową w Białymstoku wytyczono w 1758 r. W październiku tego roku Adam Bujakowski donosił Janowi Klemensowi Branickiemu o *plenerowaniu i wysadzeniu ulicy ku św. Rochowi*, zaś w listopadzie, że *lipina ku św. Rochowi w tym tygodniu wszystka może być usadzona*¹. Ukształtowana wówczas aleja, jako barokowa oś kompozycyjna, miała zadanie łączyć miasto z pobliskim wzgórzem, na którym w 1746 r. zbudowano kaplicę św. Rocha². W 1771 r. pisano, że była *po większej części brukowana, lipami z obu stron we cztery linie wysadzona i sztachecicami z obu stron przed budynkami ogrodzona, na których wilki drewniane kładzione*.

Powstające w latach 60. XVIII w. wzdłuż ulicy *Świętoroskiej* czyli *Nowe Lipie* parcele bardzo szybko zasiedlili oficjaliści dworscy, wojskowi, urzędnicy i rzemieślnicy, do czego przyczynili się także właściciele miasta – Jan Klemens i Izabela Branicki, rozdysponowując je specjalnymi aktami nadawczymi. W ten sposób powstało Przedmieście Choroskie, które do 1771 r. zagospodarowane było tylko częściowo. Mapa miasta zatytułowana *Plan de Chateau et de la ville Bialystok...* z ok. 1770 r. ukazuje wytyczone działki po obu stronach alei, sięgające jedynie połowy jej długości między miastem a kaplicą św. Rocha³. Na początku lat 70. XVIII w. po prawej stronie ulicy Nowolipie istniało 11 działek, po lewej zaś 15⁴. Dopiero kolejne dziesięciolecia rozwoju przedmieścia doprowadziły do wydzielenia dalszych parcel budowlanych, które pod koniec stulecia sięgnęły niemal do wzgórza św. Rocha. Po raz pierwszy ich istnienie odnotował Georg Becker na sporządzonym w 1799 r. planie miasta⁵. Jednak w tym czasie były one wciąż puste, a ich granice jeszcze się ostatecznie nie ukształtowały. Regulacja i zasiedlenie działek nastąpiły dopiero w latach 1802-1810 w efekcie działalności budowlanej i urbanistycznej władz pruskich.

1. Posesja i dom Jacoba Henricha von Braesicke

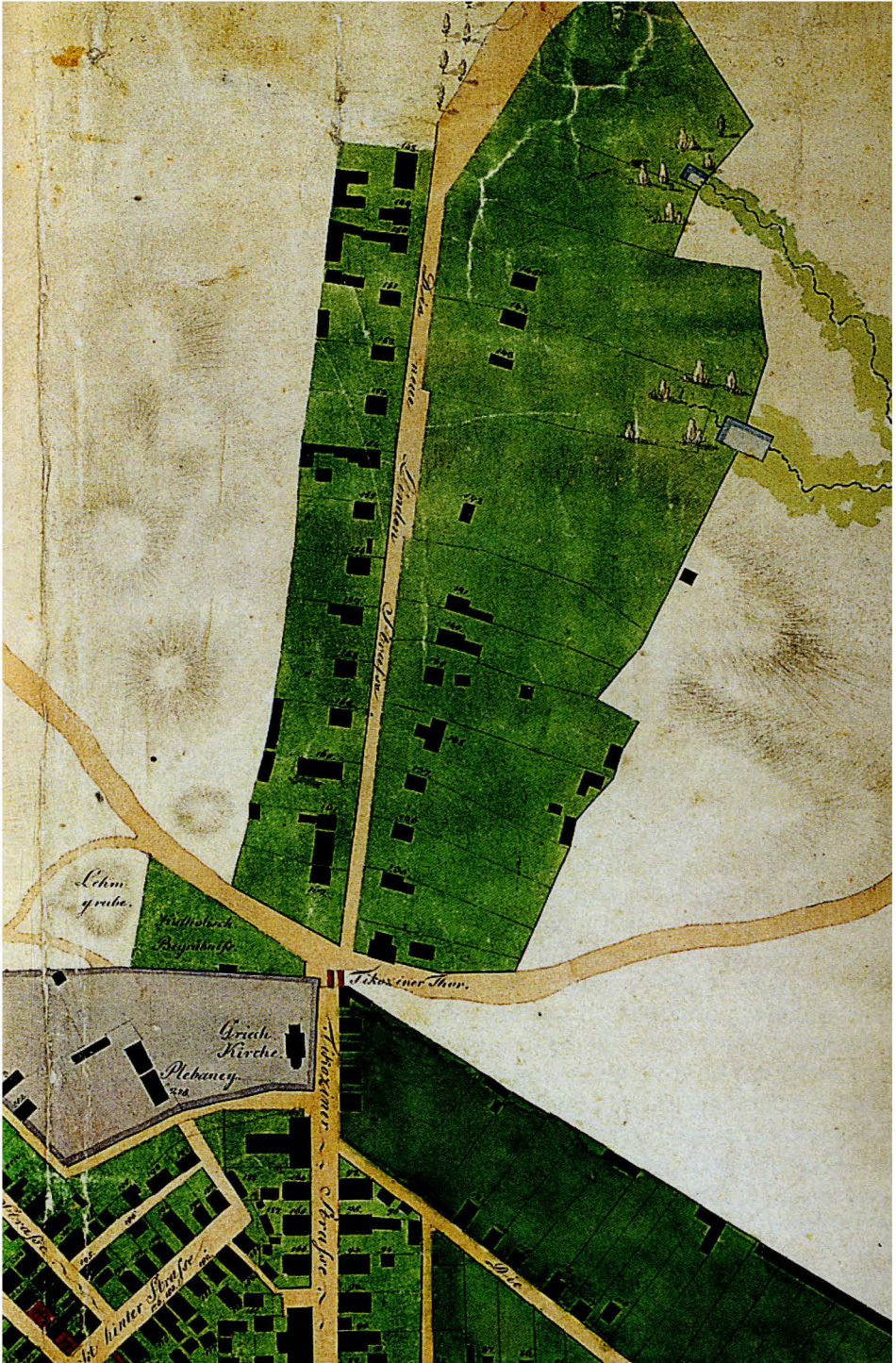
Do działek wydzielonych w latach 1771-1799 i uregulowanych przed 1810 r. należała także posesja, z której w wyniku ponad dwustuletniego procesu historycznego wykształciły się dzisiejsze nieruchomości przy ul. Lipowej 28 i 30. Znajdują się na niej domy uznane za zabytki architektury objęte ochroną konserwatorską⁶.

1. Przedmieście Choroskie i ulica Nowolipie w latach 70. XVIII w. na mapie *Plan du Chateau et de la Ville Bialystok*. Źródło: *Rosyjskie Państwowe Archiwum Historyczno-Wojenne w Moskwie*, f. 846, op. 16, d. 21755.
Choroskie Suburb and Nowolipie Street in the 1770s, recorded on the map: *Plan du Chateau et de la Ville Bialystok*. Source: *Russian State Military Historical Archive in Moscow*, f. 846, op. 16, d. 21755.

2. Przedmieście Choroskie na planie Georga Beckera z 1799 r. Widoczne wciąż nieuksztaltowane i niezabudowane działki przy ul. Nowolipie. **Choroskie Suburb on a plan by Georg Becker from 1799. Visible still unformed and undeveloped lots in Nowolipie Street.**

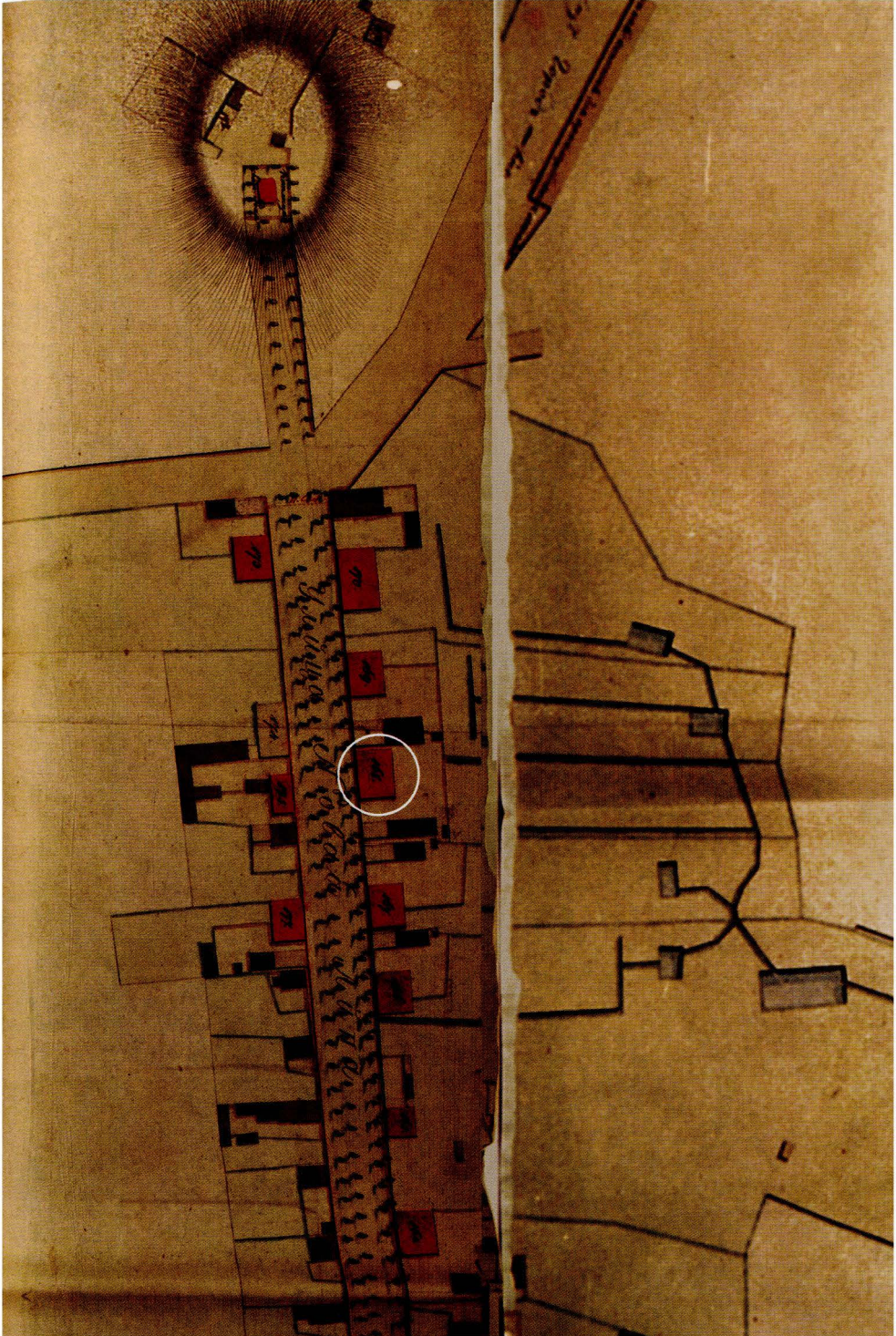
Wraz z cerkwią św. Mikołaja z 1847 r. i budynkami pod numerami: 24, 35 i 47 przy tej samej ulicy, oba domy należą do grupy obiektów powstałych przed 1939 r., które przetrwały zniszczenia II wojny światowej i powojenną odbudowę Białegostoku.

Pierwszym właścicielem omawianej działki był pruski urzędnik Jacob Henrich von Braesicke, przybyły na Białostoczczyznę wraz z rodziną na przełomie 1795 i 1796 r., w okresie działania Komisji Organizacyjnej Kamery Wojny i Domen. Był to organ powołany w celu utworzenia podstawowej struktury władz Prus Nowowschodnich – nowej prowincji państwa pruskiego, powstałej z ziem przejętych mocą postanowień III traktatu rozbiorowego Polski⁷. Komisja Organizacyjna zakończyła prace 1 czerwca 1797 r., a w efekcie jej działalności powołano do życia dwa departamenty (płocki i białostocki), na czele których stanęły Kamery Wojny i Domen. Jednym z etapów organizacji prowincji była konfiskata istniejących na jej terenie dóbr kościelnych i starościńskich, przeprowadzona na mocy patentu królewskiego z 28 lipca 1796 r. Dawne dobra królewskie przekształcono w domeny podległe specjalnej Komisji ds. domen, funkcjonującej w strukturze Kamery. Zarządzali nimi administratorzy (*oberamtman*) rezydujący zwykle w siedzibie domeny. W dystrykcie białostockim utworzono pięć urzędów domenalnych: fastowski, janowski, knyszyński, słojski i sokólski. Jacob Henrich von Braesicke już w 1796 r. otrzymał w zarząd domenę powstałą z dawnego starostwa knyszyńskiego, a funkcję *oberamtmana* sprawował nieprzerwanie do końca 1806 r. (w 1807 r. urząd ten wakował)⁸.

Trudno jednoznacznie stwierdzić, czy von Braesicke mieszkał do 1807 r. w Knyszynie, czy też od początku swej pracy rezydował w Białymstoku, zarządzając powierzoną sobie domeną przy pomocy wachmistrza Martina Neuvitera. Faktem jest, że zarówno spis posiadaczy posesji z 1799 r., jak i spis podatkowy z 1806 r. nie odnotowują Jacoba Henricha von Braesicke wśród ówczesnych właścicieli nieruchomości miejskich w Białymstoku⁹. W 1806 r., podobnie jak w inwentarzu z 1771 r., lista posesjonatów działek po stronie północnej ul. Lipowej kończy się na działce o numerze 145, należącej do Katarzyny, wdowy po szklarzu Macieju Bendziejewskim¹⁰. Dalsze numery – 146, 147, 148 i 149, rozciągające się aż do rozwidlenia dróg przy wzgórzu z kaplicą św. Rocha – nie zostały odnotowane, chociaż posiadały już ustaloną numerację¹¹, co pozwala na wyciągnięcie wniosku, że były wówczas niezabudowane i nie stanowiły jeszcze własności prywatnej. Wydaje się więc prawdopodobne, że von Braesicke przeprowadził się do Białegostoku dopiero w 1807 r.¹² (zapewne po rezygnacji z urzędu *oberamtmana* domeny knyszyńskiej). W tym roku także wszedł w posiadanie omawianego majątku, chociaż nie są znane żadne dokumenty poświadczające dokładną datę i okoliczności zaistnienia tego faktu. Dopiero mapa Białegostoku z 1810 r. oraz dołączona do niej kolejna lista właścicieli nieruchomości na terenie miasta odnotowała Jacoba Henricha von Braesicke jako posiadacza omawianej działki (wówczas o numerze 168)¹³. Co więcej, mapa poświadcza również istnienie na tym placu murowanego frontowego domu ustawionego kalenicowo do ul. Lipowej. Na podstawie powyższych ustaleń uprawnione jest więc stwierdzenie, że budynek ten powstał w przedziale lat 1807-1810.

3. Posesja nr 168 będąca własnością Jacoba Henricha von Braesicke, odnotowana na mapie Białegostoku z 1810 r. Źródło: *Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Rosji w Sankt Petersburgu*, f. 1293, op. 168, d. 5.

Lot no. 168, property of Jacob Henrich von Braesicke, recorded on a map of Białystok from 1810.
Source: *Russian State Historical Archive in St. Petersburg*, f. 1293, op. 168, d. 5.

4. Ulica Lipowa w 1897 r.
Źródło: Muzeum Historyczne w Białymstoku,
sygn. MBHI 11407, zdjęcie nr 9.
Lipowa Street in 1897.
Source: Historical Museum in Białystok,
call no. MBHI 11407, photo: no. 9.

Dom Jacoba Henricha von Braesicke przetrwał do 1897 r. (o czym dalej). Jeszcze zdjęcie ul. Lipowej wykonane przez Józefa Sołowiejczyka przed sierpniem 1897 r. na potrzeby albumu *Виды города Белостока*¹⁴ potwierdza, że w tym czasie pozostawał on w stanie pierwotnym. Źródło ikonograficzne uzupełnione o informacje zawarte w aktach notarialnych poświadcza, że był to dwukondygnacyjny murowany budynek nakryty charakterystycznym dla pruskiego budownictwa dachem naczółkowym. Nie znamy dokładnych rozmiarów domu, dlatego trudno odtworzyć jego wygląd. Najprawdopodobniej nie odbiegał od typowych wzorców budowlanych, akceptowanych przez władze pruskie nie tylko pod względem formy dachu, ale także wyglądu elewacji frontowej: podzielonej na pięć lub siedem osi, z których środkową akcentowało główne wejście na parterze, zaś na pozostałych znajdowały się otwory okienne o prostokątnym wykroju. Analogiczny obiekt – dom Jana Hollanda, później siedziba marszałka szlachty powiatowej – zachował się na sąsiedniej działce pod adresem ul. Lipowa 24 i pomimo przekształceń w wystroju fasady w znacznej części utrzymał pierwotny wygląd, w tym pięcioosiową elewację frontową oraz dach naczółkowy. Dom ten również został odnotowany na wspomnianym wyżej zdjęciu Józefa Sołowiejczyka. Innym przykładem analogicznej architektury jest istniejący do dziś budynek przy ul. Warszawskiej 2, wzniesiony w latach 1803-1810, posiadający siedmioosiową fasadę z centralnie usytuowanym wejściem głównym i nakryty dachem naczółkowym. W źródłach archiwalnych zachowały się projekty i rysunki techniczne innych tego typu budynków, m.in. gmachu poczty przy ul. Bojarskiej, domów Antoniego Wrubella i Dedekinda przy ul. Bojarskiej (obecnie ul. Warszawska) oraz Frista Bauera przy ul. Lipowej (w 1810 r. nr 165)¹⁵.

Po przejściu Białegostoku w granice Rosji w 1807 r. Jacob Henrich von Braesicke pozostał w mieście, pracując w strukturach administracyjnych istniejącego do 1843 r. obwodu białostockiego. W latach 1814-1820 został kilkakrotnie odnotowany w aktach metrykalnych parafii katolickiej jako oberamtman dóbr fastowskich. Z nieznaną z imienia żoną miał dwie córki – Karolinę oraz Luizę. W 1815 r. Luiza wyszła za Jana Wiszniewskiego, skarbnika obwodu białostockiego, będącego przed 1825 r. właścicielem posesji nr 170, a więc działki położonej w bezpośrednim sąsiedztwie domu teścia (nr 168). Wiszniewscy mieli córkę Juliannę Konstancję Anastazję, urodzoną 21 grudnia 1816 r.¹⁶ Zawarcie tego małżeństwa potwierdza, że rodzina Jacoba należała wciąż do grona zamożnych mieszczan obracających się w kręgach wysoko sytuowanych familii urzędniczych administracji obwodowej. Dowód na to stanowią również asystencje Jacoba i jego córki Karoliny przy chrztach dzieci takich osób, jak konsyliarz departamentu Filip August Weyss (właściciel sąsiedniej działki przy ul. Lipowej 169)¹⁷, sekretarz departamentu Józef Żółkiewicz czy Gaspar Borowski, profesor rysunku w białostockim gimnazjum¹⁸. Jacob von Braesicke zmarł pomiędzy 1820 a 1825 r.¹⁹, co wiemy stąd, że inwentarz Białegostoku z tego roku odnotował spadkobierców *Bresyke* jako właścicieli omawianego majątku²⁰.

2. Jan Olfart i jego spadkobiercy

Brak źródeł archiwalnych nie pozwala na jednoznaczne prześledzenie dziejów nieruchomości po 1825 r. Dopiero lista płatników podatku kwaterunkowego z lat 1852-1853 odnotowuje, że majątek Braesickego przeszedł przed tą datą w po-

siadanie Jana Olfarta²¹. Nowy właściciel sprowadził się do Białegostoku w pierwszej dekadzie XIX w., a przed 1815 r. nabył nieruchomości przy ówczesnej ul. Wasilkowskiej nr 10-11; posiadał też działki orne na terenie Bojar²². Z żoną Franciszką Różycką miał kilkoro dzieci, w tym Józefa Walentego (ur. 1815), Ewę Petronellę (ur. 1820) i Franciszka Adama (ur. 1823)²³. Nie wiadomo, czym Jan Olfart zajmował się na co dzień, ale musiał należeć do grona średniozamożnych mieszczan (prawdopodobnie był rzemieślnikiem), skoro było go stać na kupno murowanego domu przy ul. Lipowej. Możliwe, że wszedł w jego posiadanie za sprawą koneksji rodzinnych. Zmarł przed 1853 r., a pozostały po nim majątek przeszedł w ręce dzieci, których wspomniana wyżej lista podatników określała jako *spadkobierców Olfarta*.

3. Spadkobiercy Michała Koźmierskiego

Omawiana posesja zmieniła swego właściciela ponownie w latach 60. XIX w., kiedy to posiadaczem praw własności został Michał Koźmierski. Nie udało się odnaleźć materiałów archiwalnych mogących rzucić więcej światła na to zdarzenie. Niewiele wiemy także o samym Koźmierskim. Urodził się ok. 1795 r. jako syn Kazimierza i Konstancji. W Białymstoku mieszkał na pewno już w latach 40. XIX w. 10 listopada 1843 r. w kościele parafialnym poślubił młodszą od siebie pannę Antoninę Malinowską²⁴. Nie udało się ustalić, czym zajmował się na co dzień. Z pewnością był zatrudniony w administracji państwowej, co poświadcza nadana mu godność tytularnego radcy. Najprawdopodobniej pracował poza Białymstokiem, gdyż nie udało się odnaleźć metryk jego pięciu córek: Łucji, żony Adolfa Szmida, Antoniny, żony Kazimierza Podolskiego, Zofii, żony Aleksego Fedorowa, Konstancji, żony Bronisława Pełczyńskiego, i Teofili (niezameżnej)²⁵.

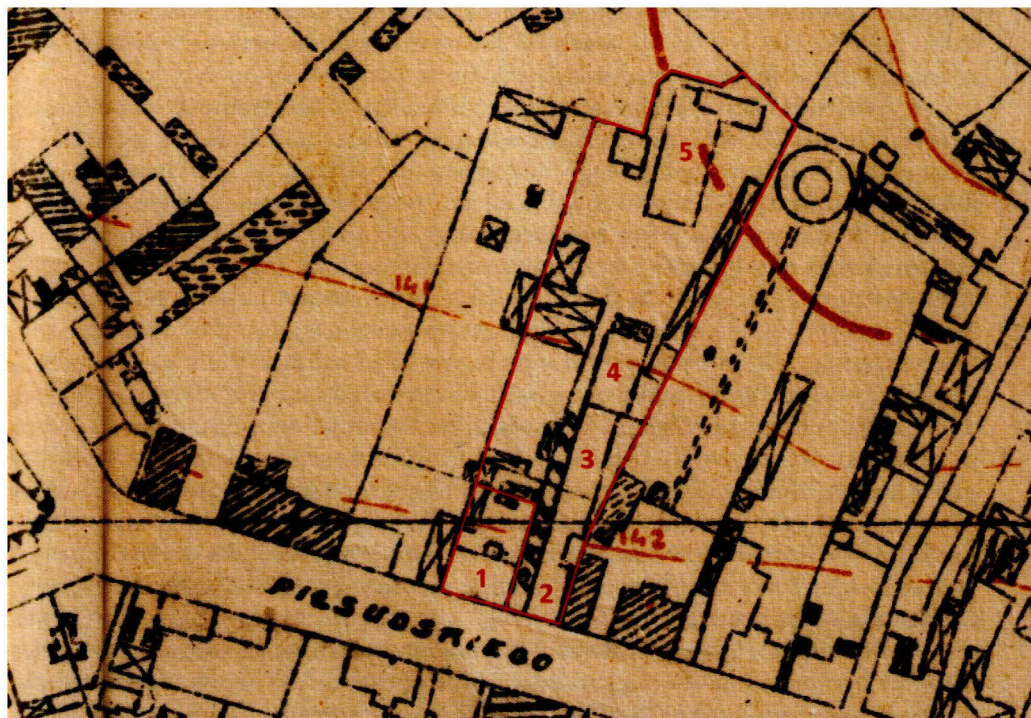
Spis parafian kościoła farnego z 1883 r. wymienia w *domu Koźmierskiego* jedynie Adolfa i Łucję Szmidów oraz ich dzieci. Michał Koźmierski zmarł więc przed tym rokiem²⁶. Prawa własności do pozostałego po nim majątku przy ul. Lipowej, wówczas pod numerem 657, zostały podzielone między pięć córek. Po śmierci Koźmierskiego hipoteka jego nieruchomości obciążona była nadal ogromnym długiem w wysokości 16 tys. rubli. Wraz z przyznaniem dziedzicom praw spadkowych dług przepisano na wszystkich nowych współwłaścicieli.

Pierwsza zmiana w pierwotnym podziale praw własności nastąpiła 11 lutego 1893 r., kiedy to Konstancja przepisała swoje prawa mężowi, Bronisławowi Pełczyńskiemu²⁷, pełniącemu w latach 1896-1900 funkcję wiceprezydenta Białegostoku oraz głównego buchaltera kasy miejskiej²⁸. W ciągu 1896 r. zdołał on wykupić prawa do współposiadanej nieruchomości od pozostałych spadkobierców Michała Koźmierskiego, w tym wdowy po zmarłym w międzyczasie Adolfie Szmidcie oraz jej dzieci: Michała, Marii i Wandy²⁹. 10 czerwca 1896 r. Pełczyński zawarł pierwszy akt kupna z Teofilą Koźmierską. Następnie 15 października 1896 r. nabył na publicznej licytacji 1/5 praw własności Łucji Szmid i trójki jej dzieci (aukcję przeprowadzono w ramach egzekucji długu Szmidów zaciągniętego u Bronisława Pełczyńskiego)³⁰. Wreszcie 10 i 30 grudnia 1896 r. zawarł dwa kolejne akty wykupu, tym razem od Zofii i Aleksa Fedorowów oraz Antoniny i Kazimierza Podolskich³¹.

25 września 1897 r., a więc niecały rok po uzyskaniu pełni praw własności do nieruchomości, Bronisław Pełczyński sprzedał cały majątek przy ul. Li-

6. Posesja przy ul. Lipowej 48 i 50 w 1937 r.: 1) dom z lat 1897-1898 r. przy ul. Lipowej 30, własność Ejn-hornów, następnie Szmigielskich; 2-3) domy z lat 1898-1899, zbudowane przez Szmula Tanchela Rejzenberga; 4) dom z 1906 r. zbudowany przez Jankiela Rozenberga; 5) gmach fabryczny z 1914 r. zbudowany przez Jankiela Rozenberga, rozebrany w latach 1941-1944. Źródło: APB, Akta miasta Białegostoku, sygn. 138.

Lots in 48 and 50 Lipowa Street in 1937: 1) house from 1897-1898 in 30 Lipowa Street, property of the Ejnhorn family, subsequently of the Szmigielski family; 2-3) houses from 1898-1899, built by Szmul Tanchel Rejzenberg; 4) house from 1906, built by Jankiel Rozenberg; 5) factory building from 1914, built by Jankiel Rozenberg, pulled down in 1941-1944. Source: APB, Acts of the Town of Białystok, call no. 138.

4. Szmul Tanchel Rejzenberg – nowy rozdział w dziejach nieruchomości

Akt kupna z 25 września 1897 r. zapoczątkował zupełnie nowy rozdział w dziejach posesji przy ul. Lipowej nr 657. Szmul Tanchel Rejzenberg mieszkał na co dzień w Wilnie. Gdy kupował białostocką nieruchomość, był lokatorem domu Aronsona przy ul. Wileńskiej. Szesnaście lat później księga adresowa Wilna z 1913 r. wymieniała go jako właściciela sklepu z lustrami, mieszczącego się w jego własnym domu przy ul. Wielkiej 55 (obecnie Didžioji gatvė 21)³⁵. Mieszkał tam jeszcze w 1922 r.

Nabywca miał brata, Hirsza Rejzenberga, który po 1897 r. przeprowadził się do Białegostoku. Zamieszkał w jednym z domów wzniesionych przez brata – pod adresem ul. Lipowej nr 914 (ul. Lipowa 48) wymieniał go spis płatników podatku mieszkaniowego z 1915 r.³⁶ oraz akt spółki firmowej z 1922 r. Hirsz z wykształcenia był lekarzem laryngologiem, jeszcze w 1930 r. gabinet miał w domu przy ul. Lipowej, ale kilka lat później przeniósł się do Wilna³⁷. Szmul Tanchel z nieznaną

z imienia żoną miał syna Józefa, który również przed 1933 r. mieszkał w Białymstoku przy ul. Lipowej 48. W latach 30. XX w. mieszkał razem ze stryjem Hirszem w domu przy ul. Wielka Pohulanka 1 w Wilnie.

Wileński przedsiębiorca nabył zadłużoną nieruchomość z pewnością w celach inwestycyjnych. Rozumiał doskonale znaczenie handlowe jednej z najważniejszych arterii ówczesnego Białegostoku, widząc w kupionym majątku możliwość dalszej jego rozbudowy, a co za tym idzie – zwiększenia płynących z niego dochodów. Jak wynika z analizy księgi adresowej miasta z 1897 r., w domu Pelczyńskiego nie mieściły się w tym czasie żadne przedsiębiorstwa prywatne, a pochodzący z początku XIX w. dom przeznaczony był jedynie pod wynajem przez osoby prywatne. Potwierdzeniem przypuszczenia o inwestycyjnym charakterze przedsięwzięcia było pożyczanie jeszcze tego samego dnia, tj. 25 września 1897 r., 10 tys. rubli od miejscowego finansisty Fiszela Barasza. Według sporządzonego u notariusza Michała Popowskiego aktu zastawu, na działce o łącznej powierzchni 1656 sążni kw. stał wówczas murowany piętrowy dom zbudowany przez Jacoba Henricha von Braesicke, do którego dobudowano parterową oficynę z muru pruskiego. Posesja granoczyła w tym czasie od frontu z ul. Lipową, od tyłu z posesjami Mendela Fidlera oraz Komitetu Zarządzającego³⁸, od wschodu z działką stanowiącą własność marszałka szlachty powiatowej, zaś od zachodu z działką Komitetu Zarządzającego.

Przy pomocy kredytu Reizenberg dokonał pierwszego etapu przekształcenia nabytego majątku – w miejscu budynku z początku XIX w. zbudował okazały dom o trzech kondygnacjach. Obiekt, obecnie przyporządkowany do ul. Lipowej nr 30, stał już w lipcu 1898 r. Dowód na to stanowi świadectwo zastawne z 25 lipca tego roku, które właściciel uzyskał w celu przedłożenia w jednym z banków, gdzie zaciągnął kolejną pożyczkę³⁹.

Otrzymany w 1898 r. kredyt pozwolił Reizenbergowi na budowę na przełomie 1898 i 1899 r. drugiego domu mieszkalnego, który wypełnił wolną przestrzeń po wschodniej stronie działki, wówczas jeszcze niezagospodarowanej. Rezultatem drugiego etapu inwestycji była trójkondygnacyjna kamienica o wydłużonym planie, dziś przyporządkowana do adresu ul. Lipowa nr 28, ustawiona frontem do ul. Lipowej. Posiada ona charakterystyczne okna, zamknięte tzw. łukami oślego grzbietu.

Początek roku 1899 przyniósł kolejną, trzecią już pożyczkę pod zastaw całego majątku. Reizenberg zwrócił się ponownie do Fiszela Barasza, tym razem o sumę 30 tys. rubli. Otrzymane dofinansowanie pozwoliło inwestorowi zapewne na dokończenie trwających prac budowlanych oraz przeprowadzenie następnego etapu rozbudowy majątku, w wyniku którego powstał jeszcze jeden, trzeci już dom mieszkalny po wschodniej stronie działki, który dostawiono do tylnej ściany wcześniejszej kamienicy stojącej frontem do ul. Lipowej.

O nowej zabudowie wzniesionej w latach 1897-1899 na posesji przy ul. Lipowej (która uzyskała na przełomie stuleci numerację od 914 do 922) wspomina się po raz pierwszy w drugim świadectwie zastawnym wydanym 19 października 1899 r. Poświadczało ono istnienie trzech murowanych trójkondygnacyjnych domów i jednego parterowego, a także okazałych budynków gospodarczych, również o trzech kondygnacjach (magazyny?)⁴⁰. Na parterze obu budynków stojących frontem do

ul. Lipowej umieszczono lokale handlowe, natomiast pozostałe pomieszczenia były przeznaczone na wynajem przez różnych lokatorów.

Przestrzeń pomiędzy domami zaczęła pełnić funkcję wjazdu na posesję, gdzie nowy właściciel ulokował składy i budynki gospodarcze. Powstała w ten sposób drogę już w początkach XX w. nazwano Zaułkiem Przejezdnym. Nazwa ta, obecnie jako ul. Przejazd, zachowała się do dnia dzisiejszego.

Omawianą nieruchomością od 1897 r. zarządzał pochodzący również z Wilna Jankiel Rozenberg, który zamieszkał w nowym domu przy ul. Lipowej. Jako pełnomocnik Szmula Tanchela, u notariusza Wasyla Janowskiego zawarł 17 lutego 1899 r. wspomniany wyżej akt pożyczki w wysokości 30 tys. rubli od Fiszela Barasza⁴¹. Wydaje się, że między Szmulem Tanchelem a Jankielem istniał nieokreślony w źródłach stosunek pokrewieństwa lub powinowactwa, gdyż przedstawiciele obu rodzin uczestniczyli w spadkobranium po śmierci Jankiela (o czym dalej). Najbardziej prawdopodobnym scenariuszem jest ożenek ich dzieci – Roza, córka Jankiela, z wykształcenia dentystka, od 1913 r. prowadziła własną praktykę dentyścyczną, mieszczącą się w latach 20. XX w. w domu przy ul. Lipowej 48. Przed 1915 r. oficjalne spisy dentystów odnotowują ją pod panięńskim nazwiskiem Rozenberg, zaś już w 1926 r. miała podwójne nazwisko Rejzenberg-Rozenberg⁴². Podkreślenia wymaga jednak fakt, że Roza nie brała udziału w spadkobranium po Jankielu Rozenbergu, co budzi poważne wątpliwości. Nie udało się jednak ich wyjaśnić z braku większej ilości dowodów mogących wskazać szczegółowe relacje między obiema rodzinami.

Kolejne lata w dziejach nieruchomości pozostają nie do końca wyjaśnione z powodu fragmentaryczności przekazów źródłowych. Na podstawie tylko częściowo zachowanego materiału można przypuszczać, że gdy właściciel, zapewne z powodu kryzysu gospodarczego, zapoczątkowanego w 1899 r., zaprzestał spłacać zaciągniętą pożyczkę, Wileński Bank Ziemski dokonał w 1901 r. sekwestru całej nieruchomości. Szmul Tanchel Rejzenberg wniósł jednak do Sądu Okręgowego w Grodnie pozew przeciwko bankowi. Zdaniem powoda trzy działki budowlane wraz z trzypiętrowym murowanym domem (prawdopodobnie pod numerem 922) nie stanowiły przedmiotu zastawu pod pożyczkę udzieloną przez bank w 1899 r. Sprawa przeciągnęła się znacząco w czasie i jeszcze przed jej zakończeniem w 1903 r. Wileński Bank Ziemski wystawił nieruchomość na publiczną licytację. Nie znalazła ona wówczas nabywcy, toteż na podstawie aktu notarialnego z 8 lipca tego roku bank przyjął na siebie pełnię praw własności, włączając nieruchomość do swoich zasobów. Dopiero 22 kwietnia 1904 r. grodzieński sąd okręgowy po przeanalizowaniu akt i wysłuchaniu stron oddalił pozew Rejzenberga, uznając, że racja leży po stronie banku (co miało wynikać z treści świadectwa zastawnego, w którym opisano całą nieruchomość) oraz przyznając instytucji finansowej prawa do całego majątku⁴³.

5. Jankiel Rozenberg i jego majątek przy ul. Lipowej nr 914-922

Wileński Bank Ziemski pozostawał właścicielem nieruchomości przez kolejne trzy lata. 17 kwietnia 1906 r. u notariusza Wasyla Janowskiego pełnomocnik banku Bernard Kondratowicz zawarł z Jankielem Rozenbergiem, który wciąż mieszkał w jednym z trzech domów stojących na omawianej posesji, akt jej sprzedaży⁴⁴.

W ten sposób najwidoczniej obie rodziny ratowały siebie nawzajem przed utratą stanu posiadania.

Jankiel Rozenberg musiał prowadzić jakąś działalność gospodarczą, najprawdopodobniej związaną z wytwórczością tekstylną. Świadczy o tym posiadanie przez niego znacznego kapitału, który nie tylko pozwolił na wykupienie całej nieruchomości, ale także na jej dalszą rozbudowę. W wydanym 21 sierpnia 1907 r. świadectwie zastawnym wymienia się cztery trójkondygnacyjne domy mieszkalne⁴⁵, co udowadnia, że w latach 1906-1907 nowy właściciel sfinansował kolejny etap rozwoju majątku – budowę czwartego już domu, dostawionego do ciągu dwóch kamienic usytuowanych wzdłuż wschodniej granicy posesji. Sporządzony w 1910 r. spis właścicieli posesji zlokalizowanych na terenie miasta podaje, że na należących do Rozenberga parcelach nr 914, 915 i 916 stały domy oszacowane odpowiednio na: 8750 rubli (stojący od frontu, obecnie ul. Lipowa 28), 7500 rubli oraz 6250 rubli (oba stojące w głębi posesji), natomiast parcele o numerach: 917, 918, 919, 920 i 921 pozostawały wolne od zabudowy (wyceniono je na 125 rubli każda). Na ostatniej z parcel Rozenberga (nr 922) usytuowany był najdroższy budynek, wart 12 500 rubli, obecnie przyporządkowany do adresu ul. Lipowa 30⁴⁶. Wszystkie obiekty wzniesione w latach 1897-1899 i 1906-1907 przetrwały do dnia dzisiejszego, chociaż niektóre z nich uległy przekształceniu lub daleko idącej modernizacji.

Względy ekonomiczne oraz prowadzona przez Rozenberga firma wymuszały na właścicielu zaciąganie pożyczek związanych z realizacją zamówień na wyroby tekstylne, wymagających w pierwszej kolejności nakładów finansowych na zakup odpowiednich ilości surowców. Pierwszy zastaw posesji nastąpił 13 października 1911 r.⁴⁷ Był on rękojmią spłaty długu wysokości 10 tys. rubli u Borucha Somacha. Kolejny kredyt został udzielony Rozenbergowi w 1912 r. na podstawie świadectwa zastawnego z 6 lutego tego roku⁴⁸.

Wygląda na to, że trudności w spłatach zadłużenia zdecydowały o próbach wzięcia kolejnej pożyczki, tym razem w białostockim Towarzystwie Kredytowym Miejskim, do którego odpowiednie dokumenty Rozenberg złożył w maju 1913 r.⁴⁹ W poszycie zawierającym akta sprawy brakuje decyzji o przyznaniu wnioskodawcy dofinansowania. Najwidoczniej więc przedłużające się procedury w Towarzystwie wymusiły na właścicielu podjęcie bardziej radykalnych kroków, które przyniosłyby mu natychmiastowy zastrzyk gotówki. Rozwiązaniem problemów była sprzedaż części nieruchomości. Mocą aktu notarialnego, spisane go 20 czerwca 1913 r. u notariusza Piotra Kłobukowa, fragment majątku oznaczony numerem 922 nabyła za sumę 15 tys. rubli Rochla Ejnhorn. Przedmiotem transakcji była więc działka, na której stał dawniej dom Jacoba Henricha von Braesicke, zastąpiony w latach 1897-1898 nowym trójkondygnacyjnym budynkiem. Tą drogą wydzielona została nowa posesja przy ul. Lipowej, którą po 1919 r. przyporządkowano do numeru 50, obecnie zaś do numeru 30. Dopełnieniem formalności był dokument z 3 lipca 1913 r., mocą którego Boruch Somach uwolnił ją od zastawu z 1911 r.⁵⁰ Natomiast 4 dni później Rozenberg zwrócił się z podaniem do Towarzystwa Kredytowego Miejskiego o wydanie mu rysunków technicznych domu nr 922, chcąc przypuszczalnie przekazać je nowej właścicielce.

Możliwe również, że potrzeby finansowe Jankiela Rozenberga mogły być podyktowane podjęciem nowej inwestycji na terenie nieruchomości przy ul. Li-

7. Widok na posesję przy ul. Lipowej 48 – zdjęcie z około 1937-1938 r.

Źródło: Muzeum Historyczne w Białymstoku, sygn. MBHI 9207.

View of lot in 48 Lipowa Street – photograph from about 1937-1938.

Source: Historical Museum in Białystok, call no. MBHI 9207.

powej. W 1914 r. rozpoczął bowiem starania o uzyskanie w wydziale budowlanym urzędu gubernialnego grodzieńskiego niezbędnych pozwoleń na budowę pięciokondygnacyjnej tkalni, która miała stanąć w głębi posesji, za ciągiem kamienic stojących wzdłuż wschodniej granicy działki⁵¹. Obiekt został ukończony jeszcze przed sierpniem 1915 r. i ewakuacją Białegostoku przed zbliżającymi się do miasta wojskami niemieckimi. Lokalizacja gmachu fabrycznego odnotowana została na mapie z 1937 r.⁵², natomiast jego wygląd zewnętrzny jest możliwy do odtworzenia na podstawie zdjęcia wykonanego niedługo przed 1939 r. z murów kościoła św. Rocha⁵³. Wybudowana przez Jankiela Rozenberga fabryka należała do obiektów typowych dla pierwszych dekad XX wieku: wolno stojąca, posiadała pięć kondygnacji i ściany wzniesione z żółtej cegły. Elewacje były bezstylowe, rytmicznie podzielone na osie wyznaczone rzędami okien lub blend zamkniętych ceglanyimi łukami odcinkowymi. W skrajnej partii budynku znajdowała się – zgodnie z przepisami przeciwpożarowymi – wydzielona klatka schodowa. Z tej strony ulokowana była także wewnętrzna winda ciężarowa⁵⁴, a całość przykrywał dwuspadowy dach posyty blachą. Od zachodniej strony do fabryki dobudowano parterowe pomieszczenie na maszynę elektryczną (o czym świadczy brak komina).

Wśród dokumentów złożonych do Zarządu Towarzystwa Kredytowego Miejskiego znalazła się także pierwsza znana lista mieszkańców wszystkich domów spod omawianego adresu⁵⁵. Pod numerem 914 (dom obecnie przy ul. Lipowej 28) mieszkało 11 lokatorów: K. Zilkiewicz, Sz. Buksztelski, Nochim i Josel

8. Północna pierzeja ul. Lipowej i budynki nr 46, 48, 50 i 52 w okresie dwudziestolecia międzywojennego.
Zdjęcie w posiadaniu właściciela domu przy ul. Lipowej 28.

Northern row of houses in Lipowa Street and buildings no. 46, 48, 50 and 52 during the inter-war period. Photo: property of the owner of the house in 28 Lipowa Street.

Fejginzon, I. Szczupak, Rafał Aron Szpak, I. Oniman, N. Nusbaum, A. Goldberg, Hirsz Meżerycki, J. Fajnsztejn, Hersz Rejzenberg, M. Werpachowski, Szymon Atlas, Abram Słobodski (właściciel sklepu z materiałami piśmienniczymi przy ul. Kupieckiej), A. Blijudman, Noson Wolf (współwłaściciel tkalni przy ul. Orzeszkowej 17, w fabryce Zbara), I. Serejski oraz F. Fejginrach. Oprócz nich pomieszczenia usługowe w parterze zajmował punkt fryzjerski Ambrożewicza⁵⁶. Dom nr 916, a więc kolejny stojący w tyle posesji, podzielony był na 8 kwater zajmowanych przez: G. Knyszyńskiego, właściciela Jankiela Rozenberga, L. Halperina, Sz. Makowera (właściciel skupu sukna⁵⁷), dwóch Korniańskich (dwie kwatery), J. Goldsztejna i M. Ginzburga.

Natomiast drugi dom frontowy pod numerem 922, chociaż największy gabarytowo w stosunku do pozostałej zabudowy posesji, miał najmniej wynajmowanych mieszkań. Na parterze mieściło się pięć lokali usługowych dzierża-

wionych przez I. Szlegera (pralnia⁵⁸), S. Szapiro, Oskara Mładka (cukiernia), S. Bekesza i S. Zachorowskiego. Pozostałe piętra domu zajmowała założona przez Dawida Druskina w 1911 r. prywatna czteroklasowa męska szkoła żydowska z kursem progimnazjum (za dwie kwatery właściciel placówki płacił 1500 i 1000 rubli)⁵⁹. Było tam także jedno mieszkanie Samuela Ginzburga, prawdopodobnie znanego w Białymstoku nauczyciela buchalterii i rachunkowości, prowadzącego od 1905 r. wysokiej klasy kursy w tym zakresie. Ponadto księga adresowa z 1913 r. odnotowuje mieszczący się w jednym z domów Rozenberga sklep z emaliowanymi garnkami Sz. Amdurskiego⁶⁰. Natomiast w 1914 r., gdzieś na zapleczu posesji, funkcjonował skup szmat prowadzony przez A. Goniądzkiego⁶¹.

Kolejny spis lokatorów domów nr 914 i 922 pochodzi z 1915 r. i odzwierciedla stan już po rozdzieleniu majątku w wyniku aktu sprzedaży z 1913 r. W pierwszym z wymienionych, a więc w domu Rozenberga, odnotowano aż dwudziestu czterech lokatorów, co może wskazywać, że pod wspólny numer przyporządkowano cały ciąg trzech domów stojących wzdłuż wschodniej granicy nieruchomości. Lista wymienia następujące osoby: Lejzera Brodacza, Hersza Meżeryckiego, Mejera Sieleckiego, Mojsieja Birżowicza, Hersza Rejzenberga, Lejba Wolfa Szereszewskiego-Wajsbrema, Nochima i Josela Fejginzonów, Rafała Arona Szpaka, Lejbę Lewina, Jankiela Feldsztejna, Szymona Atlasa, Hesa Słobodskiego, Nosona Wolfa, Lejbę Goldmana, Kiwę Cejtlin, Lejzera Fajbę Gorfinkela, Josela Simchę Goldsztejna, Osipa Szapiro, Jakowa Glikfelda, Jankiela Rabinowicza, Abrama Rubinsztejna, Szlemę Makowera i Bienusa Koło. W domu pod numerem 922 mieszkali: Owzier Eijnhorn (rodzina właścicielki domu), Mowsza Oszer Topolski, Rachmiel Mitelman, Berko Chilier i Ignacy Szlegier⁶². Poza kilkorgiem z nich, w większości przypadków nie udało się ustalić precyzyjnie codziennych zajęć osób żyjących w domach Rozenberga i Eijnhorn. Jednak już tylko częściowa rekonstrukcja pozwala na wniosek, że pomieszczenia wynajmowali przedstawiciele wyłącznie zamożnych i średniozamożnych rodzin żydowskich, właściciele prywatnych przedsiębiorstw, kupcy i handlarze. Na tej podstawie należy zaliczyć wszystkie omawiane budynki mieszkalne do kategorii domów o prestiżowym charakterze i wysokim standardzie, na co niewątpliwie wpływ miała ich lokalizacja przy jednej z głównych ulic Białegostoku. Trend ten utrzymał się przez cały okres międzywojenny (o czym dalej).

6. Ulica Lipowa 48 (ul. Marszałka Piłsudskiego 48) w latach 1919-1941

W tym miejscu warto zatrzymać się na chwilę przy rodzinie Rozenbergów. Ich nieobecność w księgach metrykalnych białostockiej gminy żydowskiej zdaje się potwierdzać, że wywodzili się – jak już zostało zauważone – z Wilna. Jednocześnie skąpy materiał źródłowy powoduje, że powiązania między członkami rodziny Rozenbergów stają się bardzo mało czytelne. Jankiel Rozenberg był żonaty z Sarą z domu Pat, z którą miał kilkoro dzieci, w tym syna Izraela oraz córki: wspomnianą wcześniej dentystkę Rożę (?), Rachil i Nechomę. Urodzony w 1883 r. Izrael był z wykształcenia lekarzem, jeszcze w 1930 r. prowadzącym swoją praktykę przy ul. Lipowej 48, później zaś przeniósł się do Wilna, gdzie pracował razem z kuzynem Hirszem i Józefem Rejzenbergami przy ul. Wielka Pohulanka 1⁶³. Rachil wy-

szła za Józefa Hirszmana, który od 1913 r. posiadał tkalnię usytuowaną w budynku fabrycznym teścia⁶⁴. Nechoma wzięła ślub z Salomonem Meżeryckim, a w latach 1909-1912 odnotowana została akuszerka⁶⁵. Miała dwóch synów Hirsza oraz Józefa. Pierwszy z nich był kupcem i współwłaścicielem spółki firmowej „H. Meżerycki i N. Uszakow” zajmującej się sprzedażą sukna, manufaktury i surowców przy ul. Sienkiewicza 12, a następnie ul. Nowy Świat 7. W 1939 r. w fabryce Zbarów przy ul. Orzeszkowej 17 funkcjonowała tkalnia należąca do obu współników⁶⁶. Według jednej z relacji Józef mógł być lekarzem, co jest prawdopodobne, biorąc pod uwagę zajęcie Nechomy i możliwości finansowe rodziny. Na podstawie relacji z 1946 r. wiadomo, że Meżeryccy mieli również córkę, ale nie udało się odnaleźć jej imienia⁶⁷. W literaturze⁶⁸ pojawiło się stwierdzenie, że odnotowany w 1913 r. Grzegorz Rozenberg, członek zarządu Towarzystwa Krzewienia Oświaty wśród Żydów, był synem Jankiela Rozenberga, chociaż w źródłach notowano go jako syna Józefa⁶⁹. Faktem jest, że ów Grzegorz mieszkał w omawianym domu przy ul. Lipowej, ale nie udało się odnaleźć informacji źródłowych, które potwierdziłyby przypuszczenie o sugerowanym pokrewieństwie.

Kiedy w 1915 r. przystąpiono do ewakuacji Białegostoku przed zbliżającymi się wojskami niemieckimi, Rozenbergowie opuścili najprawdopodobniej miasto, do którego powrócili po odzyskaniu niepodległości w 1919 r.

Jankiel Rozenberg zmarł tuż przed 1922 r. W listopadzie tego roku właściciele pozostałej po nim masy spadkowej przystąpili do procedury regulacji wszystkich praw przysługujących im z tytułu dziedziczenia. Sąd Okręgowy w Białymstoku w „Nowym Dzienniku Białostockim” zamieścił obwieszczenia o otwarciu postępowania spadkowego po Jankielu Rozenbergu oraz o regulacji hipoteki nieruchomości przy ul. Lipowej 48. W wyniku tych działań potwierdzono, że majątek stał się własnością wdowy Sary Rozenberg, Izraela Rozenberga, Rachil Hirszman, Nechomy Meżeryckiej i mieszkających w Wilnie Hirsza i Józefa Rejzenbergów⁷⁰.

Stan własności z początku 1923 r. przetrwał do 4 kwietnia 1930 r. Tego dnia w kancelarii notarialnej Stanisława Jankowskiego w Białymstoku spadkobiercy Jankiela Rozenberga dokonali nowego podziału praw majątkowych. Sara Rozenberg, Rachil Hirszman, Nechoma Meżerycka i Hirsz Rejzenberg scedowali prawa własności do części złożonej z dwóch kamienic i fabryki na rzecz dwóch męskich przedstawicieli obu gałęzi rodu: Józefa Rejzenberga i Izraela Rozenberga. Jednocześnie wszyscy wyżej wymienieni przekazali swoje prawa do pozostałego fragmentu majątku, tj. do kamienicy stojącej od frontu ul. Lipowej, Nechomie Meżeryckiej (dla nowych nieruchomości o numerach miejskich 1356 i 1357a, policyjnych 48 i 48b, utworzono odrębne księgi hipoteczne o numerach 2366 i 2554)⁷¹. Ustalony w 1930 r. podział utrzymał się do 1941 r. i przymusowego wywłaszczenia wszystkich żydowskich posesjonatów na terenie Białegostoku, przy czym Nechoma Meżerycka zmarła tuż przed 1939 r., a posesję numer 48 otrzymali w spadku jej synowie Józef i Hirsz Meżeryccy.

Należy odnotować, że w okresie międzywojennym właściciele dwukrotnie wyzbyli się części nieruchomości przy ul. Lipowej 48. 1 stycznia 1930 r. sprzedali za sumę 4000 dolarów niezabudowaną działkę o powierzchni 466,2 m² pochodzącym z Wolbroma (pow. olkuski) Chaskielowi i Taubie Kiwkowiczom, zaś 4 kwietnia tego roku za sumę 36 tys. zł odsprzedali dwa place Abramowi i Kejli Sukno, mieszkają-

cym przy ul. Nowy Świat 7 w Białymstoku. Po 1930 r. Sukno zamieszkali w jednej z kamienic pod numerem 48, zaś na kupionej działce urządzili hurtownię żelaza, gwoździ i odlewów żeliwnych, działającą nadal w 1938 r.

W 1933 r. Rozenberg i Rejzenberg, mieszkający już wówczas w Wilnie przy ul. Wielka Pohulanka 1, wydzierżawili omawianą nieruchomość białostoczaninowi Gecelowi Rubinszteinowi na okres od 1 maja 1934 r. do 31 grudnia 1941 r. za czynsz po 8455 zł na łączną sumę 65 266 zł⁷². Rubinsztein był miejscowym włókiennikiem i w 1915 r. mieszkał przy ul. Pocztowej nr 187 (ul. Jurowiecka 27)⁷³. W 1922 r. przy ul. Sienkiewicza 48 prowadził punkt sprzedaży sukna własnego wyrobu, które produkował najpewniej na posiadanych warsztatach tkackich ustawionych w jednej z białostockich fabryk. W tym czasie nadal wynajmował mieszkanie przy ul. Jurowieckiej 27⁷⁴. W 1933 r. razem z Łazarzem Kaganem założył spółkę „Fabryka sukna - Rubinsztein i Kagan” (adres jej siedziby nie jest znany), którą w 1937 r. przekształcono w spółkę pod firmą „Fabryka sukna G. Rubinsztein, Ł. Kagan i Spółka, spółka jawna” z biurem i punktem sprzedaży przy ul. Nowy Świat 5. Sam Gecel Rubinsztein mieszkał w tym czasie przy ul. Polnej 1, zaś jego krewny i współnik, Dawid Rubinsztein, przy ul. Kilińskiego 4⁷⁵. Natomiast w fabryce przy ul. Lipowej od 1933 r. mieścił się oddział przedziałni przedsiębiorstwa tekstylnego⁷⁶.

W okresie międzywojennym trzy kamienice pod numerem 48 wciąż zamieszkiwała przede wszystkim reprezentacja zamożnych i średniozamożnych warstw białostockiego kupiectwa żydowskiego. Warto przede wszystkim zwrócić uwagę na tych lokatorów, którzy wynajmowali mieszkania pod omawianym adresem, a których przedsiębiorstwa notuje rejestr handlowy województwa białostockiego oraz wydane w międzywojniu różnego typu książki adresowe. Zrekonstruowana na podstawie tych materiałów lista z pewnością nie jest pełna, a dokładna kwerenda w aktach notarialnych z okresu międzywojennego przyniosłaby większą ilość rezultatów. Tym niemniej już dotychczas zgromadzone informacje wydają się być wystarczająco reprezentatywne, aby podtrzymać wyżej postawioną tezę o prestiżowym charakterze omawianego adresu.

Lokatorem o najdłuższym stażu był Owsiej Epsztejn, jeden z bardziej znanych miejscowych prywatnych przedsiębiorców. Przy ul. Lipowej 48 mieszkał co najmniej od 1920 r. aż do wybuchu II wojny światowej. Warto jednocześnie zwrócić uwagę na jego szczególną aktywność na polu biznesowym. Jako lokator Rozenbergów zarejestrował w 1922 r. w Sądzie Okręgowym w Białymstoku istniejący od 1918 r. sklep kolonialno-spożywczy i tabacznym w kamienicy Jakuba Szwarca przy ul. Żydowskiej 22⁷⁷. Dwa lata później przekształcił przedsiębiorstwo w spółkę handlową, do której dokooptował brata Mejera Epsztejna i Jankiela Użyckiego. Od tego roku pod tym samym adresem przy ul. Żydowskiej prowadził sprzedaż obuwia, wyrobów tytoniowych i produktów spożywczych⁷⁸. Spółka działała do 1939 r., chociaż w 1933 r. ograniczono jej ofertę tylko do sprzedaży artykułów kolonialnych i spożywczych⁷⁹. Natomiast 3 września 1924 r. Epsztejn zawiązał kolejną spółkę, tym razem z właścicielem kamienicy Jakubem Szwarcem. W domu tego drugiego przy ul. Żydowskiej 22 rozpoczęli wspólne prowadzenie fabryki chałwy i słodczy, która również bez większych przeszkód działała do końca okresu międzywojennego⁸⁰. Wraz z postępującą kumulacją kapitału Owsiej Epsztejn rozszerzał stopniowo zakres swojej działalności, czego dowodem jest założenie w 1931 r. firmy „Wyrób

beretów – »Maret« – Owsiej Epsztejn”, mieszczącej się przy ul. Legionowej 9. Podobnie jak pozostałe przedsiębiorstwa, także i to działało do 1939 r.⁸¹

Z odnotowanych w źródłach archiwalnych mieszkańców domu sprzed 1915 r., którzy nadal żyli pod omawianym adresem w okresie międzywojennym, należy wymienić Nosona Wolfa i Abrama Słobodskiego. Pierwszy z nich razem z Manasze Szapiro od 1923 r. przy ul. Orzeszkowej 17 (w fabryce Zbarów) wyrabiał przędzę z powierzonych mu surowców⁸². Natomiast Słobodski, który – jak zostało wyżej odnotowane – przed 1915 r. prowadził skład materiałów piśmiennych przy ul. Kupieckiej, a w 1924 r. przeniósł swoje przedsiębiorstwo na ul. Lipową 4⁸³. Pod tym adresem działało ono do wybuchu II wojny światowej. Należy także wspomnieć o Hirszu Meżeryckim, synu Nechomy Rozenberg, który do końca okresu międzywojennego mieszkał w domu przy ul. Lipowej 48, prowadząc razem z Nataniem Uszakowem firmę sprzedaży sukna i manufaktury, oraz o Jakubie Glikfeldzie, współwłaścicielu wykończalni i farbiarni przy ul. Św. Rocha 14/1, Józefie Kalinie, jednym z zarządców spółki komisowej sprzedaży zapalek „»Komizap« E. Zdrójkowski⁸⁴, J. Użycki, M. Zbar i J. Kalina, spółka firmowa w Białymstoku” przy ul. Kupieckiej 4, wreszcie o Kuszelu Doroszko, prowadzącym sklep spożywczy przy Rynku Kościuszki 38⁸⁵.

Wśród lokatorów kamienic pod numerem 48 byli także właściciele niedużych firm zlokalizowanych na parterze budynków pod tym samym adresem. Mieli tu swoje lokale mieszkalne i usługowe Mejer Krepchan, prowadzący od 1924 r. sklep spożywczy⁸⁶, Całko Kurc, również zajmujący się od 1926 r. sprzedażą produktów spożywczych⁸⁷ oraz Hersz Ginter, w 1929 r. współwłaściciel z Lwem Grodeczkiem składu manufaktury⁸⁸. Do grona tego należy dodać także osoby dzierżawiące lokale handlowe przy ul. Lipowej 48, ale mieszkające na co dzień pod innymi adresami: od 1924 r. funkcjonowała tam sprzedaż galanterii Abrama Goliborskiego (adres zamieszkania ul. Warszawska 79)⁸⁹, w 1926 r. sprzedaż kapeluszy damskich F. Goliborskiej⁹⁰, od 1928 r. pracownia bielizny Rywki Brener (adres zamieszkania ul. Kolejowa 16)⁹¹ oraz od 1931 r. sprzedaż starego żelaza Lejby Gaczowskiego (adres zamieszkania ul. Monopolowa 12). Niezabudowany obszar nieruchomości zajmował od 1931 r. okazały skład desek pochodzących z tartaków państwowych i należący do Mordche Gniecuckiego, mieszkającego w domu przy ul. Mazowieckiej 31⁹². Skalę tego przedsiębiorstwa ukazuje wspomniane wcześniej zdjęcie, wykonane pod koniec lat 30. XX w.

Szczególnie intensywnie użytkowany był budynek fabryki pod numerem 48c. W latach 1919-1939 przewinęło się przezeń kilkunastu różnych przedsiębiorców, a niektórzy z nich wynajmowali jednocześnie lokale mieszkalne w kamienicach przy ul. Lipowej 48. Już w 1920 r. działała tu fabryka włókiennicza Glikfelda (zapewne Jakowa, wymienionego w 1915 r.), z której – jak donosił „Dziennik Białostocki” – 8 marca skradziono 10 pudów szmat wartości 10000 marek⁹³. W kolejnym roku w tej samej gazecie czytamy o ulokowanych w fabryce Rozenberga warsztatach tkackich niejakiego Gerszmana⁹⁴. W 1922 r. pod tym adresem w Sądzie Okręgowym w Białymstoku zarejestrowano cztery firmy włókiennicze: tkalnię Aleksandra Knyszyńskiego, na co dzień lokatora domu przy ul. Polnej 9 (działalność prowadził od 1902 r., ale pod innym adresem; działał do 1933 r.)⁹⁵, wyrób przędzy i sztucznej wełny Józefa Hirszmana (męża Rachil Rozenberg; możliwe, że jest on tożsamy

z odnotowanym w 1921 r. włókiennikiem Gerszmanem)⁹⁶, wyrób przędzy Sani Aucus (mieszkała przy Rynku Kościuszki 9)⁹⁷, wreszcie przedziałnię prowadzoną przez Szmula i Hirsza Rejzenbergów oraz Rywkę Segal⁹⁸. W latach 1921-1924 przedziałnię i tkalnię prowadziło tu trzech wspólników, żaden nie mieszkający przy ul. Lipowej 48: Abram Rywkind, Mejer Szapiro i Chawa Kagan⁹⁹. W marcu 1924 r. identyczne przedsiębiorstwo w fabryce założyła Rywka Segal z dziećmi Ickiem i Ewą. Rodzina ta miała jednocześnie wynajęte mieszkanie w jednej z kamienic pod omawianym adresem¹⁰⁰. W 1929 r. kolejną przedziałnię uruchomił pochodzący z Sokółki Szołem Dancyg¹⁰¹, a w 1932 r. działała tu szarpania starych ubrań należąca do lokatora Rozenbergów, Szoloma Słuckiego¹⁰². Ostatnią znaną firmą włókienniczą, zarejestrowaną pod adresem ul. Lipowej 48, była spółka „Wyrób i sprzedaż sukna i koców – S. Gutman i J. Mołczadski, spółka jawna”¹⁰³.

Opublikowana w 1932 r. *Księga adresowo-handlowa m. Białegostoku na 1932/1933 r.* odnotowuje kolejnych mieszkańców domu przy ul. Lipowej 48 (wówczas Marszałka Piłsudskiego 48). Byli to: Marian Oktawiec, kierownik referatu budowlanego Okręgowego Urzędu Ziemskiego, Josel Okuń, kierownik Pierwszej Powszechniej Szkoły Hebrajskiej przy organizacji „Tarbut” (ul. Marszałka Piłsudskiego 41d), Chackiel Goldberg, instruktor w Żydowskiej Szkole Rzemieślniczej (także ul. Marszałka Piłsudskiego 41d) oraz wspomniana we wcześniejszych akapitach dentystka Roza Rejzenberg-Rozenberg. W grupie przedsiębiorstw działających pod omawianym adresem wydawnictwo to wymieniało sprzedaż sukna W. Rotenberga oraz salon fryzjerski Fiszela Millera¹⁰⁴.

7. Ulica Lipowa 50 (ul. Marszałka Piłsudskiego 50) w latach 1919-1941

Akt sprzedaży z 20 czerwca 1913 r. usamodzielniał nieruchomości pod numerem 922, a po 1919 r. przy ul. Lipowej 50. Jej właścicielką przez kolejne dwadzieścia dwa lata była Gołda Rochla Ejnhorn, co potwierdziła założona w 1926 r. księga hipoteczna nieruchomości¹⁰⁵. Przejrany materiał źródłowy nie dał żadnych konkretnych odpowiedzi na pytania dotyczące osoby Gołdy Rochli, jej pochodzenia i rodziny. Pewne poszlaki wskazują, że zanim kupili dom przy ul. Lipowej, mieszkali w domu Lejzora Grądowskiego przy ul. Suworowa (po 1919 r. ul. Sobieskiego 2)¹⁰⁶. Jej mężem był najprawdopodobniej Owzier Ejnhorn, syn Icka, odnotowany jako płatnik podatku mieszkaniowego w 1915 r.¹⁰⁷ W 1923 r., razem z grupą innych Żydów, podpisał się pod ustawą żydowskiego dobroczynnego stowarzyszenia zapomogi ubogim Żydom w Białymstoku pod nazwą „Linax-Hacedek”¹⁰⁸. Akta metrykalne gminy żydowskiej w Białymstoku nie zawierają wpisów związanych z przedstawicielami tej rodziny Ejhornów. W tym czasie bowiem w mieście żyło kilka rodzin o tym samym nazwisku, w tym Owziej prowadzący przy ul. Kupieckiej 7 sklep galanteryjny¹⁰⁹, Abram, właściciel nieruchomości przy ul. Grochowej 15¹¹⁰ oraz Josel Nochum, mieszkający po 1919 r. w domu przy ul. Krakowskiej 1, którego żona była tłumaczem przysięgłym języka francuskiego, zaś urodzona w 1897 r. Fania – nauczycielką w gimnazjum Dawida Druskina¹¹¹.

17 stycznia 1935 r. Rochla Gołda Ejnhorn postanowiła sprzedać nieruchomości przy ul. Lipowej 35, ale tło zawartej u notariusza Stanisława Jankowskiego transakcji nie jest znane. Faktem jest, że dom i posesję nabyli za sumę 31 800 zł

Izaak i Rachela Szmigielscy¹¹². Izaak z wykształcenia i zawodu był dentystą. W tym czasie razem z żoną i córką Sorą mieszkał w kamienicy przy Rynku Kościuszki 13, gdzie prowadził praktykę¹¹³. Nowi właściciele utrzymali swoje prawa do 1941 r., co potwierdza repertorium ksiąg hipotecznych z tego okresu¹¹⁴. Zostali wywłaszczeni dopiero przez okupantów niemieckich.

W okresie międzywojennym lokale na parterze domu przy ul. Lipowej 50 wynajmowane były kilku różnym przedsiębiorcom. Księga adresowa z 1926/1927 r. wymienia m.in. cukiernię Berki Lipmana (zarejestrowaną w 1924 r.¹¹⁵), sprzedaż artykułów spożywczych S. Krzyżanowskiego i sklep wyrobów tytoniowych Sz. Polaczka¹¹⁶. Na zapleczu budynku mieściła się, co najmniej od 1924 r., sprzedaż drzewa opałowego, prowadzona przez Szłomę Krywickiego¹¹⁷. Do tego grona należy dodać także uruchomioną w 1927 r. piwiarnię Marii Siedleckiej, działającą nadal w 1932 r.¹¹⁸

Pozostałe piętra omawianego budynku były wynajmowane lokatorom, chociaż lista znanych mieszkańców jest zdecydowanie skromniejsza niż w przypadku sąsiedniego domu pod numerem 48. Wiadomo, że w 1922 r. mieszkał tu Wolf Lampert, współwłaściciel firmy „Garbarnia »Fortuna« – Chackiel Finkelsztein, Józef Kapelusznik, Wolf Lampert, Gerc Czarny – spółka firmowa”, działającej przy ul. Rabińskiej 15¹¹⁹. W tym samym roku źródła odnotowały również Berkę Lipmana, właściciela „Piekarni Wileńskiej” funkcjonującej przy ul. Lipowej 10¹²⁰. Natomiast do największych przedsiębiorstw działających na przełomie trzeciej i czwartej dekady XX w. w domu przy ul. Lipowej 50 należało z pewnością Towarzystwo Okrętowe Królewsko-Holenderski Lloyd¹²¹. Oprócz tego *Księga adresowo-handlowa m. Białegostoku* z 1932 r. wymienia kolejnych mieszkańców omawianego adresu: S. Pomeranca, pracownika Inspektoratu Szkolnego Okręgu Białostockiego, dra Jakuba Reifera, nauczyciela w Gimnazjum Koedukacyjnym Dawida Druskina oraz E. Fajhorna (błędnie zapisane nazwisko Eijnhorn?), członka zarządu Towarzystwa Dobroczyńności „Linax Hacedek”¹²².

8. Domy przy ul. Lipowej¹²³ 48/28 i 50/30 w okresie powojennym

Brakuje precyzyjnych danych o losach wszystkich budynków usytuowanych na posesjach przy ul. Lipowej 48 i 50 w czasie okupacji sowieckiej i hitlerowskiej w latach 1939-1944. Możemy przypuszczać, że służyły one nadal jako mieszkania, natomiast funkcjonujące pod tym adresem zakłady handlowe i wytwórnie tekstylne upaństwowiono w 1940 r.

Trudno również jednoznacznie odtworzyć wojenne dzieje właścicieli obu majątków. Wiadomo, że jeden z synów Nechomy Meżeryckiej, Józef, powrócił do kraju w listopadzie 1945 r. w ramach ewakuacji obywateli polskich z obszaru państwa białoruskiego (legitymował się arkuszem ewakuacyjnym Okręgowego Pełnomocnika Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego w Grodnie z dnia 12 listopada 1945 r.). Nie wiadomo, co działo się z jego bratem Hirszem, natomiast siostra tuż po wojnie mieszkała w Łapach, gdzie przypuszczalnie ukrywała się w czasie okupacji niemieckiej.

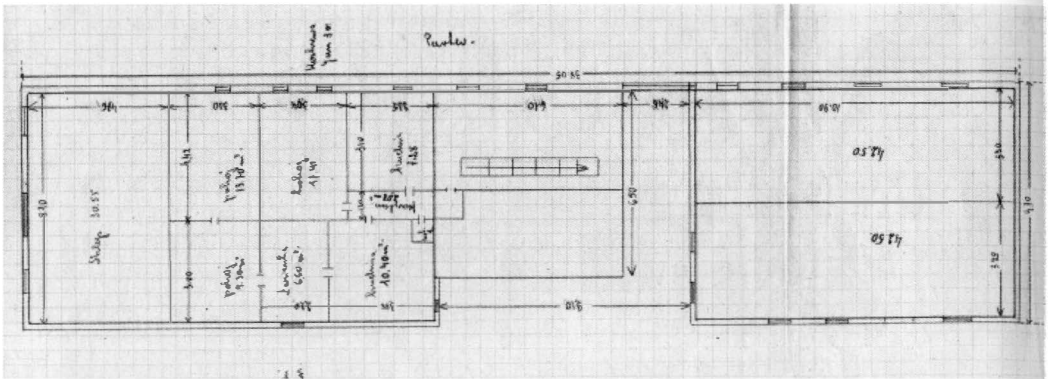
Doktor Izrael Rozenberg powrócił przed 1939 r. z Wilna do Białegostoku; przebywał tu do czerwca 1941 r., po czym został przesiedlony do getta. Według

9-10. Domy przy ul. Lipowej 28, stan po 1944 r.
Zdjęcia w posiadaniu właściciela domu przy ul. Lipowej 28.
Houses in 28 Lipowa Street, state after 1944.
Photo: property of the owner of the house in 28 Lipowa Street.

11. Rzut parteru domu przy ul. Lipowej 28, sporządzony w 1952 r. Rysunek z „Książeczki ewidencyjnej nieruchomości” będącej w posiadaniu właściciela domu przy ul. Lipowej 28.
Ground plan of the house in 28 Lipowa Street, made in 1952. Drawing from: “Książeczka ewidencyjna nieruchomości”, property of the owner of the house in 28 Lipowa Street.

ustaleń Sądu Grodzkiego w Białymstoku z 1947 r., znalazł się w grupie 50 Żydów rozstrzelanych przez Niemców po stłumieniu oporu stawianego okupantom w lutym 1943 r., w czasie pierwszej fazy likwidacji getta. Rodzina Szmigielskich pozostała w Białymstoku, a po 1941 r. znalazła się w getcie, gdzie w 1943 r., być może w trakcie walk powstańczych w sierpniu tego roku, z rąk żołnierzy niemieckich zginęła ich córka Sora¹²⁴. Pozostałych członków rodziny przypuszczalnie wywieziono do Treblinki.

Żadne źródła nie podają szczegółowych informacji, czy po utworzeniu getta omawiane nieruchomości znalazły się w jego obrębie. Granicę tej części getta od 1 sierpnia 1941 r. stanowiła najpewniej ul. Przejazd i tworzące zwarty blok zabudowy domy pod numerem 48 (bez gmachu fabrycznego), czego dowodzi, choć mało precyzyjnie, mapa Białegostoku z 1942 r. przechowywana w Archiwum Państwowym w Białymstoku¹²⁵.

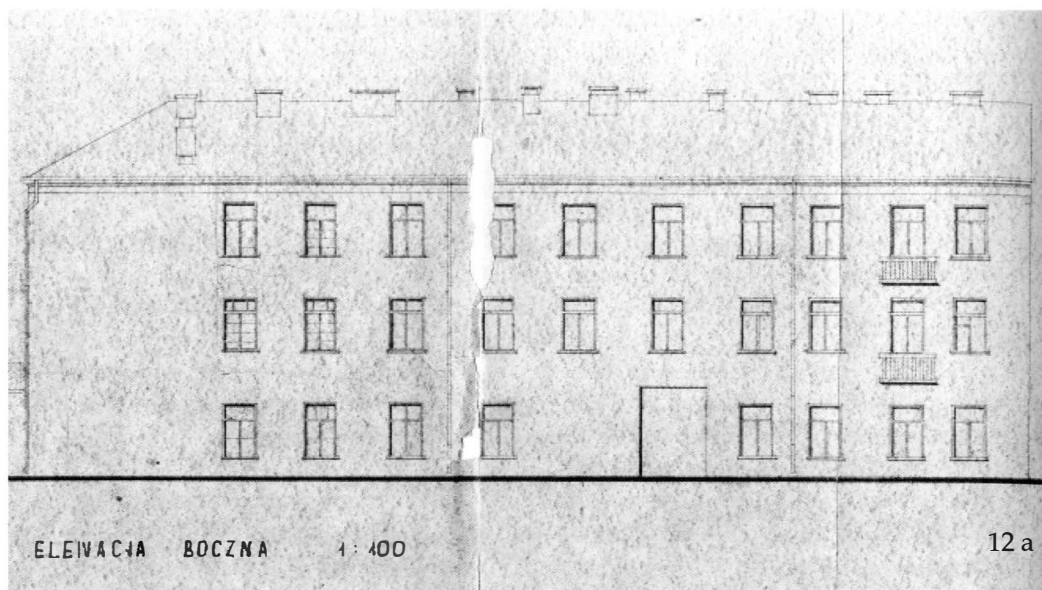
Rafał Rajzner w swoich wspomnieniach wylicza ul. Rozenberga jako włączoną do obszaru getta w lipcu 1941 r. Wydaje się, że autor miał na myśli ul. Przejazd, co potwierdzałoby przypuszczenie, że dom przy ul. Lipowej 48 stanowił część zachodniego ogrodzenia getta. Dodatkowo precyzuje, że tuż po święcie Paschy 1943 r. (20-26 kwietnia) zmniejszono obszar getta: *wzniesiono nowe ogrodzenia, które wyłączyły ulicę Żydowską i część ulicy Jatki, a także część Kupieckiej, Częstochowskiej, Polnej oraz całą ulicę Rozenberga*¹²⁶. Przed wrześniem 1944 r. uległ całkowitej rozbiórce pięciokondygnacyjny budynek fabryczny, zapewne ze względu na swoje położenie przy granicy getta¹²⁷. Natomiast wszystkie pozostałe obiekty mieszkalne, stojące na obu działkach, jako jedne z nielicznych przetrwały w stanie nienaruszonym okres II wojny światowej, a zwłaszcza planowe niszczenie Białegostoku przez specjalne oddziały wycofującego się w lipcu 1944 r. wojska niemieckiego, które podłożyły ogień pod większość ocalałej wówczas zabudowy śródmieścia.

Skalę zniszczeń i stan zachowania budynków tuż po zakończeniu działań wojennych ukazuje precyzyjnie zdjęcie lotnicze wykonane we wrześniu 1944 r. W sąsiedztwie zachowały się jeszcze domy pod numerami 44, 46 i 52. Oprócz za-

bytkowego budynku nr 46 – dawniej siedziby marszałka szlachty powiatowej – oraz omawianych kamienic nr 48 i 50, w kolejnych latach powojennej odbudowy śródmieścia nielicznie ocalałe z pożogi wojennej budynki zostały rozebrane, a ich miejsce zajęła nowa zabudowa blokowa. W początkach lat 50. XX w. ważyły się także losy omawianych domów, przyporządkowanych wówczas do adresu ul. Stalina nr 52 i 54. Według *Planu szczegółowego terenów położonych między ulicami: Stalina, Sosnową, Domem Partii, ul. Krakowską w Białymstoku* z listopada 1952 r., autorstwa inżynierów Kamila Lisowskiego i Jerzego Zgliczyńskiego, również i one miały ustąpić miejsca nowemu budownictwu. Dopiero powstały w grudniu 1953 r. *Projekt planu szczegółowego odbudowy ulicy Stalina w Białymstoku* zakładał włączenie ich do nowej pierzei północnej ul. Stalina, przy jednoczesnym wyburzeniu zabytkowego domu na sąsiedniej posesji, w miejsce którego proponowano zlokalizowanie przebiecia w kierunku projektowanej trasy W-Z. Zapewne ze względu na wartości historyczne „Domu szlachty”, zwarty zespół ocalałej zabudowy złożony z domów nr 50, 52 i 54 (dziś 26, 28 i 30) został zachowany¹²⁸.

Omawiane nieruchomości, jako mienie opuszczone i pozbawione właściciela, znalazły się pod władzą wojewódzkiego oddziału Tymczasowego Zarządu Państwowego, powołanego mocą ustawy z dn. 6 maja 1945 r. o majątkach opuszczonych i porzuconych (Dz. Ust. 1945, nr 17, poz. 97). Zgodnie z jej brzmieniem istniała możliwość zwrotu przejętych nieruchomości na wniosek właściciela lub jego krewnych w linii prostej. Skorzystał z tego prawa Józef Meżerycki, który w listopadzie 1945 r. powrócił do Białegostoku, a 18 grudnia 1945 r. złożył do miejscowego Sądu Grodzkiego, instancji właściwej dla rozpatrywania spraw o przywrócenie praw własności, pismo z wnioskiem o wprowadzenie w posiadanie nieruchomości, dawniej przy ul. Lipowej 48, a obecnie przy ul. Lipowej 52. Do wniosku dołączył (niezachowany) wypis aktu z 4 kwietnia 1930 r., mocą którego jego matka Nechoma uzyskała prawa własności do przedmiotu postępowania. Fakt ten potwierdził również Wydział Hipoteczny Sądu Okręgowego w Białymstoku. Rozprawa odbyła się 7 stycznia 1946 r., a w charakterze świadków zaproszono na nią Natana Lewina i Frumę Zelman. Sędzia, po zapoznaniu się z dokumentami oraz wysłuchaniu zeznań świadków (oboje potwierdzili, że Meżeryccy byli właścicielami nieruchomości przy ul. Lipowej 48), sentencją z 9 stycznia 1946 r. przyznał prawa własności wnioskodawcy, nakazując wprowadzenie Meżeryckiego w posiadanie nieruchomości złożonej z murowanego trójkondygnacyjnego domu stojącego frontem do ul. Lipowej oraz dwóch działek o łącznej powierzchni 533,4 m², zlokalizowanych w granicach ul. Lipowej, ul. Przejazd, własności spadkobierców Jankiela Rozenberga¹²⁹ i posesji Skarbu Państwa (ul. Lipowa 50)¹³⁰. Jeszcze tego samego dnia Józef Meżerycki zwrócił się do Sądu z podaniem o uszczegółowienie sentencji o wymiary domu, argumentując prośbę tym, że *dom przedmiotowy znajduje się pod jednym dachem z domem spadkobierców Jankiela Rozenberga i w wypadku nie podania długości mego domu, mogłyby wyniknąć niejasności przy wprowadzaniu w posiadanie*. 28 stycznia 1946 r. Sąd Grodzki wydał wyrok uzupełniony o wymiary, ustalone na podstawie wizji lokalnej przeprowadzonej pięć dni wcześniej¹³¹.

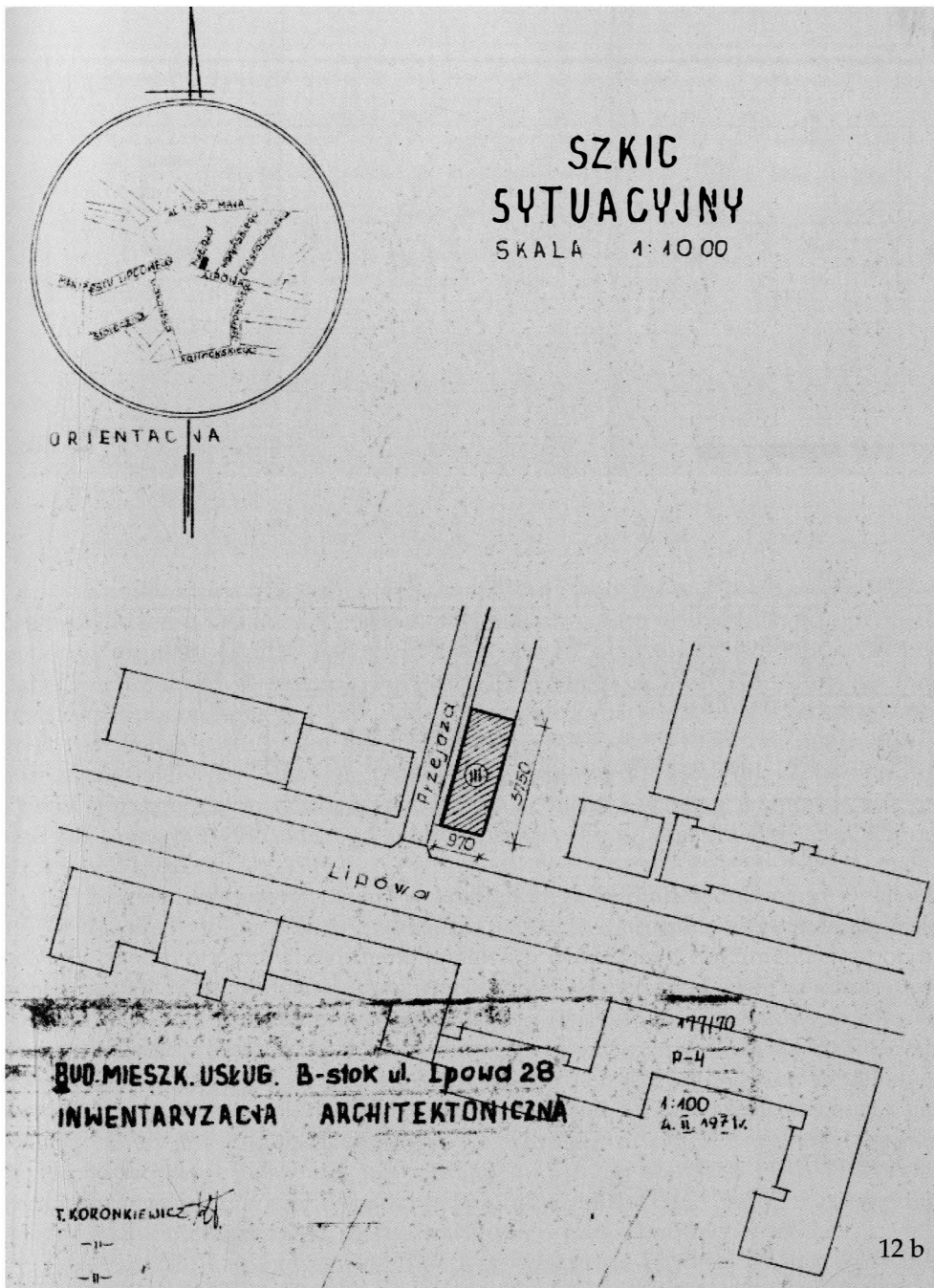
Trzy tygodnie od daty wyroku Józef Meżerycki sprzedał odzyskaną nieruchomość Czesławowi Ostrowskiemu (1905-1972) i jego małżonce, Genowefie

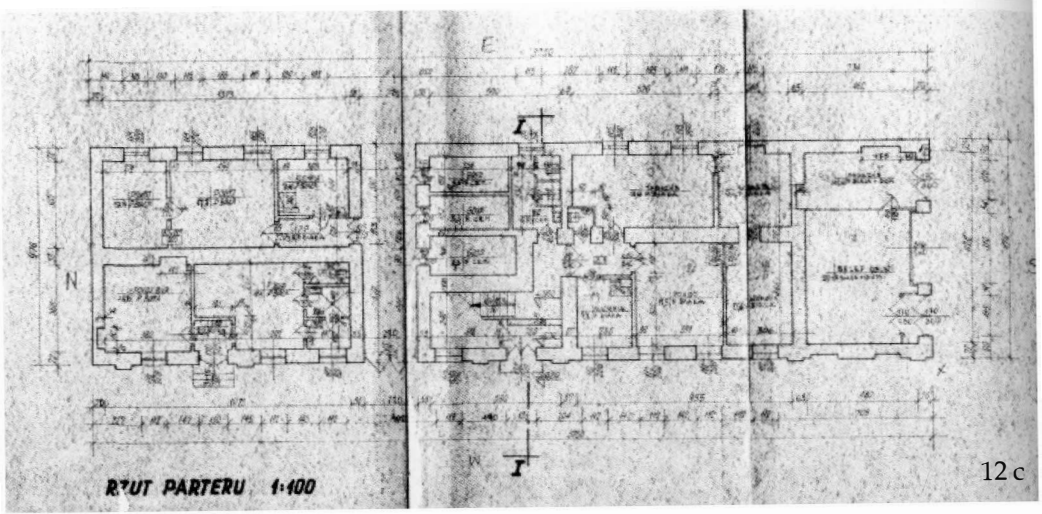
z domu Kuleszy (1911-2003), zamieszkałym w tym czasie w Łapach przy ul. Handlowej 2. Chociaż sam akt kupna-sprzedaży nie przybliżył zawarcia transakcji, jego odtworzenie jest możliwe dzięki relacji obecnego właściciela kamienicy. Czesław Ostrowski urodził się w Jedwabnem, a po stracie rodziców w młodym wieku wychowywał się w środowisku żydowskim. Dzięki temu nie tylko znał język hebrajski, ale również miał bardzo dobre kontakty z Żydami. W Jedwabnem pracował jako piekarz i z żoną Genowefą wynajmował mieszkanie u rodziny żydowskiej. Tuż przed wojną przeprowadził się z rodziną do Łap, gdzie przy ul. Handlowej 2, najpierw ze współnikiem, a następnie samodzielnie, prowadził piekarnię. Przy tej samej ulicy w zlokalizowanym naprzeciwko domu po 1944 r. mieszkała siostra Józefa Meżeryckiego. Ona też miała zasugerować bratu, aby wyzbawiając się odzyskanego w Białymstoku mienia przed wyjazdem z Polski, sprzedał je osobom zaufanym. Wskazała wówczas na zaprzyjaźnioną rodzinę Ostrowskich. Skoro doszło do wspomnianego wcześniej aktu kupna-sprzedaży spisane 31 stycznia 1946 r. u notariusza Stanisława Szlompki¹³², wybór ten został zaakceptowany. Za sumę 700 tys. zł Józef Meżerycki odsprzedał swoje prawa własności do kamienicy przy ul. Lipowej 52 oraz jednej niezabudowanej działki.

Większą część kosztów zakupu poniosła *de facto* siostra Genowefy Ostrowskiej, Kazimiera, zamieszkała najpierw w Elblągu, a później w Łapach, nosząca po pierwszym mężu nazwisko Tomaszewska, po drugim zaś Dobecka. Dlatego też 27 czerwca 1946 r.¹³³, u tego samego notariusza Szlompki, Czesław i Genowefa odsprzedali Kazimierze połowę praw do całej nieruchomości. Przekazanie drugiej połowy nastąpiło na mocy cesji dokonanej 30 września 1950 r.¹³⁴ Tą drogą Kazimiera Dobecka, do śmierci w 1990 r., stała się wyłączną właścicielką majątku przy ul. Stalina 52/Lipowej 28. Po 1990 r. prawa własności przeszły na jej bezpośrednich spadkobierców.

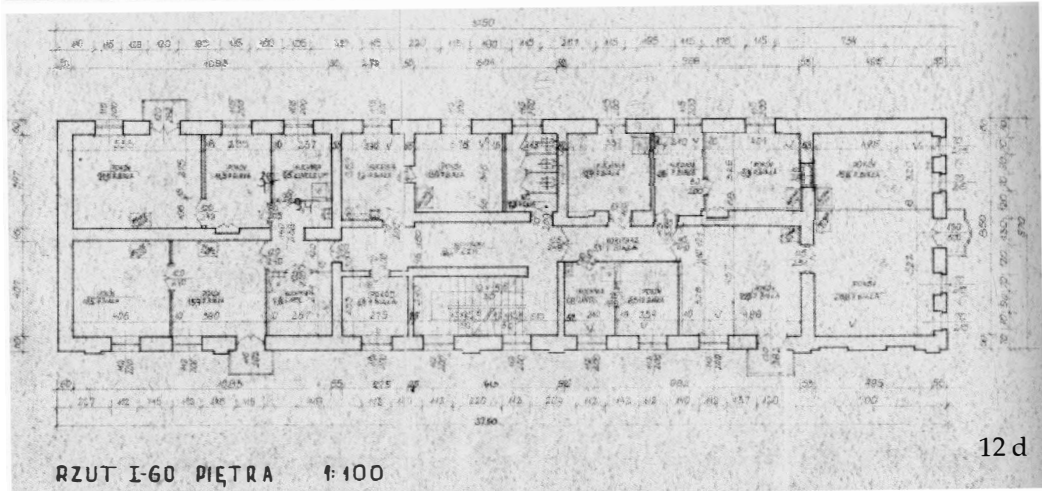

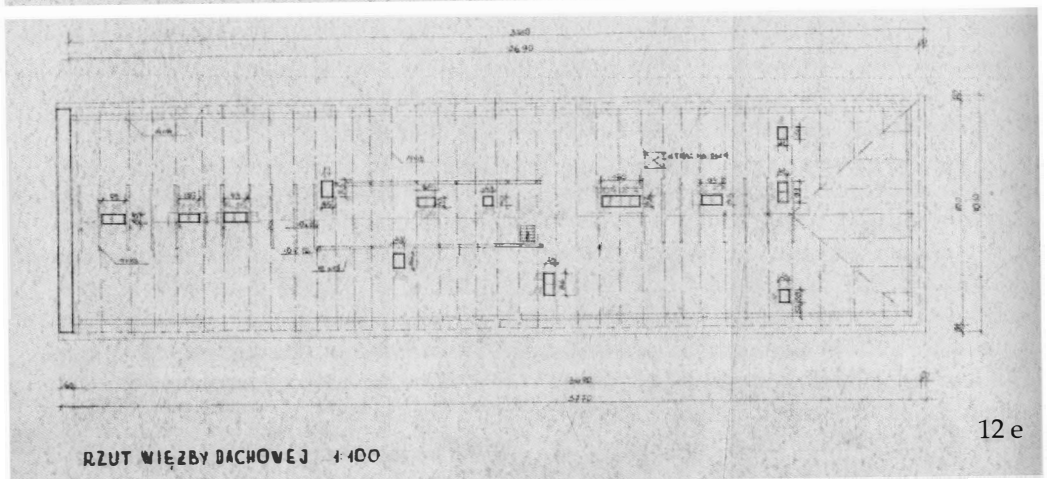
12 a-i. Plans sytuacyjny i rysunki techniczne domu przy ul. Lipowej 28, sporządzone w 1971 r.
Layout and technical drawings of the house in 28 Lipowa Street, made in 1971.

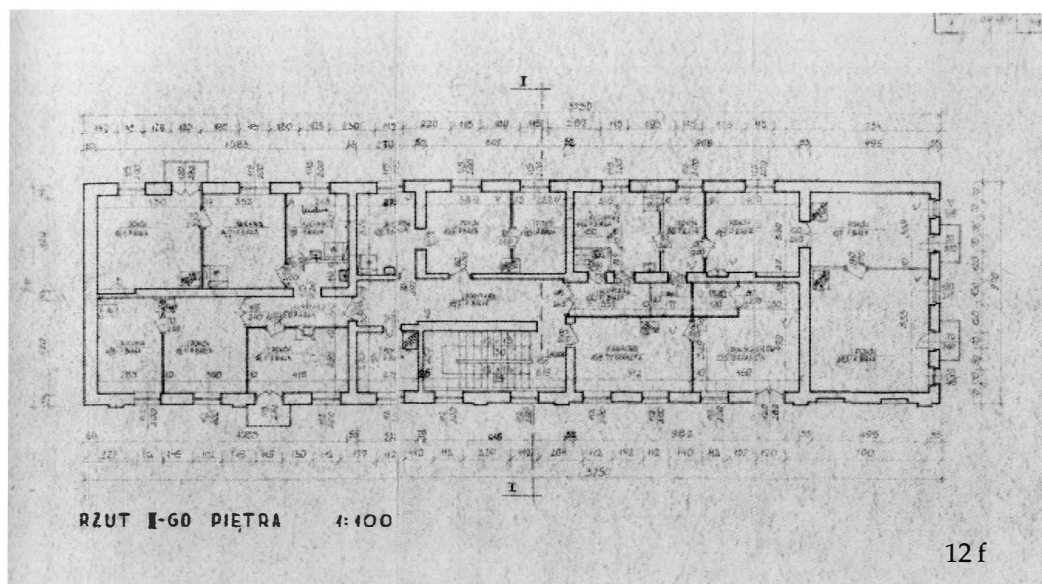
12 c

12 d

12 e

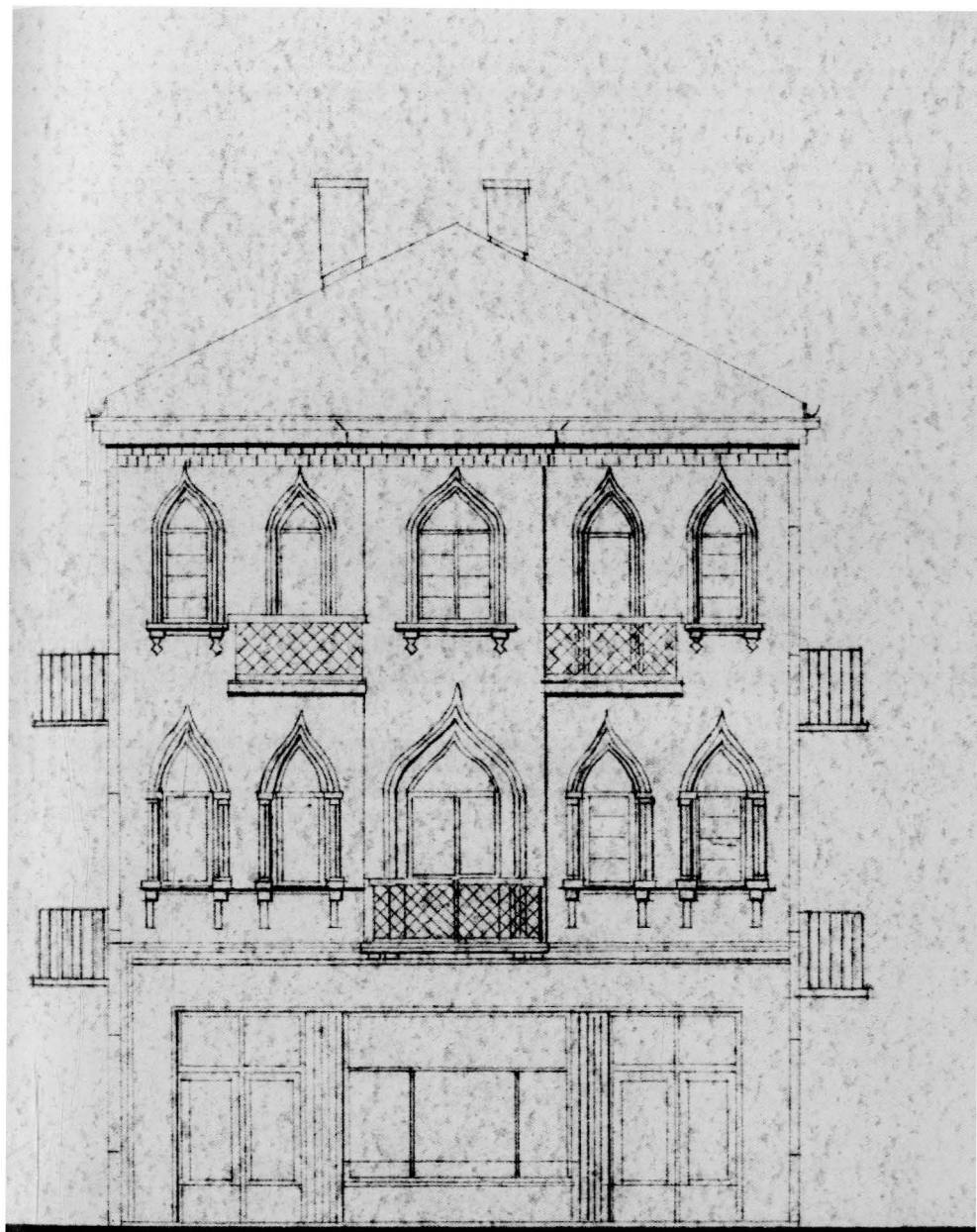
Kamienicę na mocy rozporządzenia Rady Ministrów z 29 września 1948 r. o wprowadzeniu publicznej gospodarki lokalami, m.in. w Białymstoku, przejęto pod kwaterunek i władzę Zarządu Państwowego, a następnie Wydziału Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Białymstoku. Sporządzona w 1952 r. *Książeczka ewidencyjna nieruchomości* odnotowała, że w tym czasie w budynku mieszkało łącznie 49 osób¹³⁵. Jednocześnie pod tym adresem działały dwa przedsiębiorstwa: na parterze od strony ul. Lipowej sklep z obuwem dziecięcym „Puchatek” z dużym neonem w elewacji frontowej, na piętrze zaś biura BOMISu, którego składy mieściły się w parterowych lokalach od strony ul. Przejazd.

Najpoważniejszych zmian w architekturze budynku dokonano w latach 1973-1974, kiedy to państwowy zarządca, na koszt właściciela nieruchomości, ale bez jego zgody, przeprowadził remont elewacji w oparciu o dokumentację sporządzoną w 1968 r. Na podstawie zawartych w niej zaleceń fasadę pozbawiono pierwotnego wystroju architektonicznego (gzymsy, filarki w oknach, ozdobne konsole itp.), zubożając ją jedynie do charakterystycznych wykrojów okien nawiązujących do wzorców mauretańskich oraz tynkując na szaro z zaakcentowaniem detali białą farbą¹³⁶. Usunięto także pierwotną balustradę balkonu, którą zastąpiono nową. Stan ten utrzymany jest do dnia dzisiejszego, ale aktualni właściciele podejmują starania w celu odtworzenia pierwotnego wystroju i kolorystyki budynku. Lokale na parterze domu przy ul. Lipowej 28 nadal pełnią funkcje handlowe (bank, fryzjer, pub), zgodne z ich przeznaczeniem ukształtowanym w czasie budowy w 1898 r.

Pozostałe kamienice spod dawnego adresu ul. Lipowej 48 pozostały bez właściciela i są zarządzane do dnia dzisiejszego przez gminę Białystok. Po remoncie dokonanym w pierwszej dekadzie XXI w. nadal pełnią funkcje wyłącznie mieszkalne. Pod koniec XX w. dobudowano do ciągu trzech kamienic nowoczesny budynek mieszczący wyłącznie lokale handlowo-usługowe.

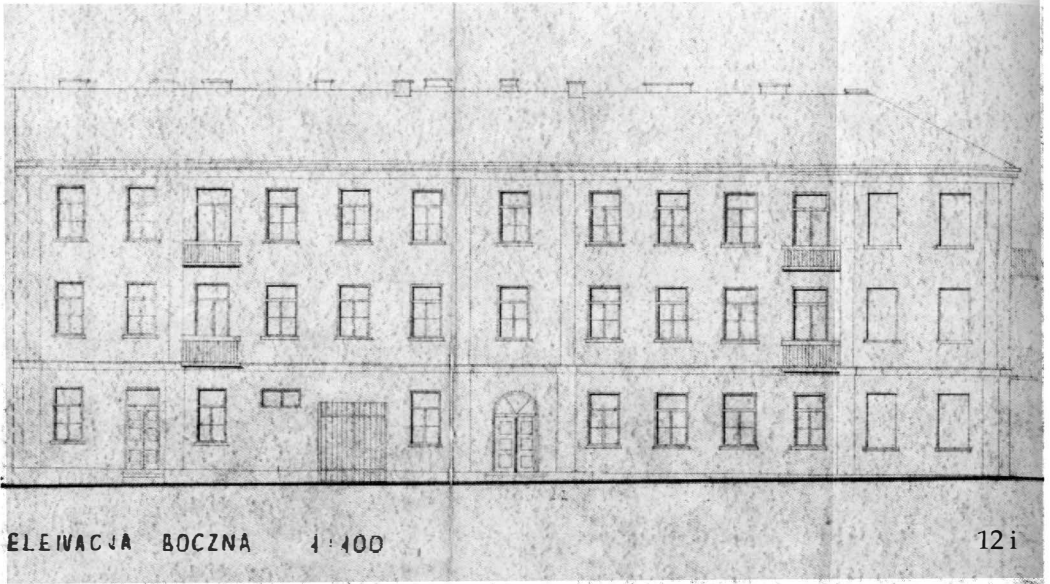

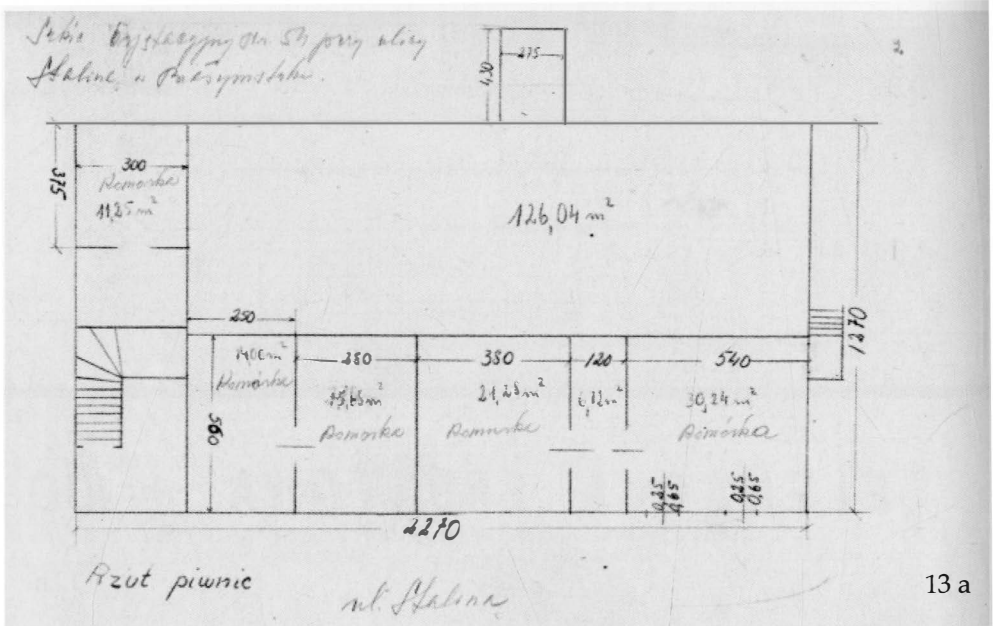
ELEWACJA FRONTONA 1:100

12h

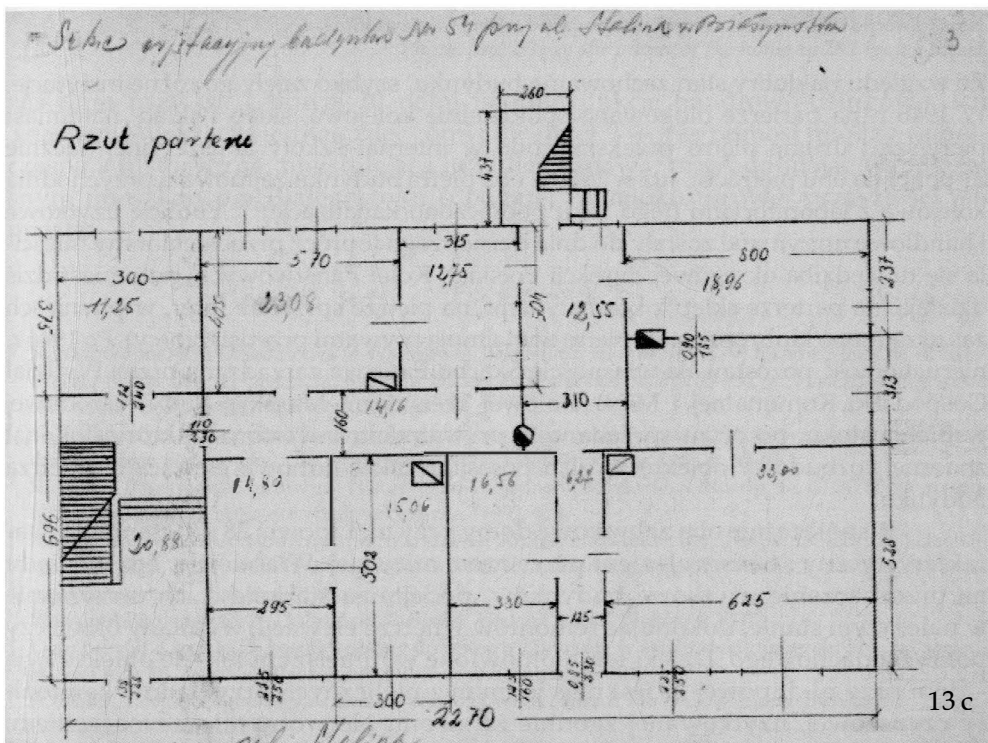
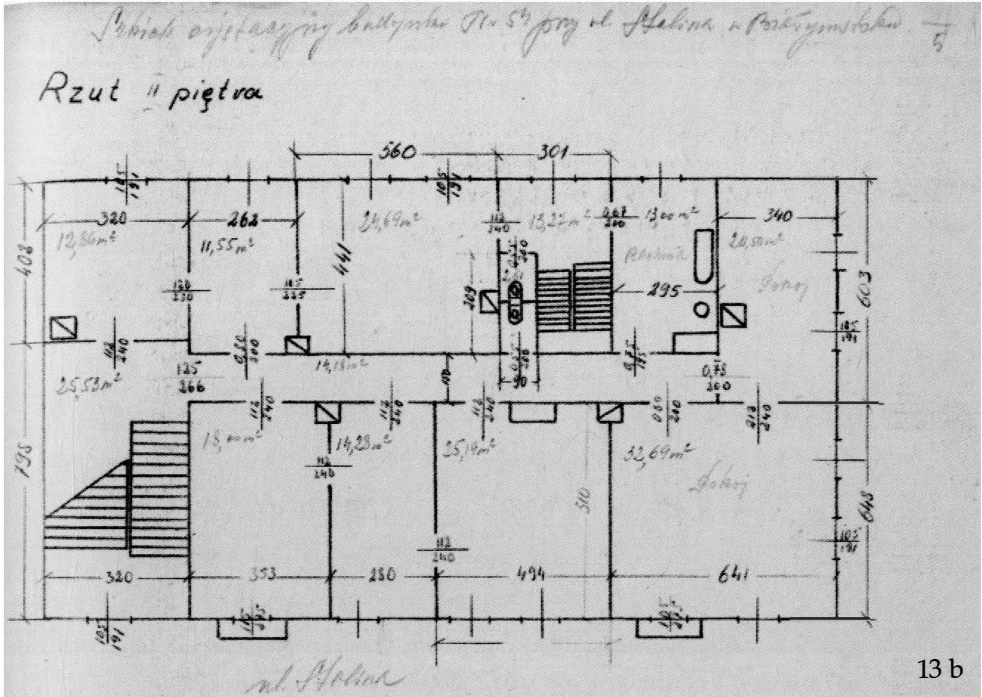

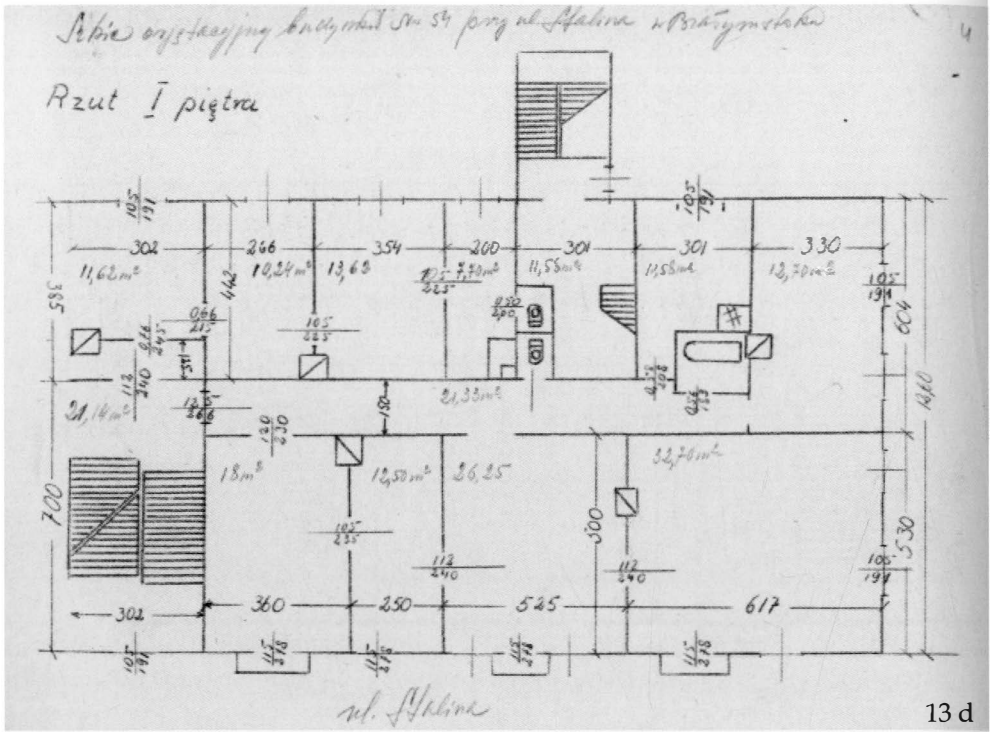
Inaczej potoczyły się losy kamienicy przy ul. Stalina 54/Lipowej 30. 13 marca 1946 r. została ona przejęta pod Tymczasowy Zarząd Państwowy, ale pretensji do praw własnościowych nie zgłosił żaden przedstawiciel rodziny Szmigielskich.

13 a-d. Rzuty pięter domu przy ul. Lipowej 30, sporządzone w 1952 r.
 Źródło: APB, Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Białymstoku, sygn. 3765, k. 2-5.
Floor plans of storeys of the house in 30 Lipowa Street, made in 1952.
 Source: APB, Presidium of the National Council in Białystok, call no. 3765, l. 2-5.

Ze względu na dobry stan zachowania budynku, szybko zajęły go różne instytucje. W 1946 r. na parterze ulokowano spółdzielnię kolejową, sklep i skład, natomiast pierwsze i drugie piętro przekształcono w internat szkoły акушерской (łącznie 21 pokoi na obu piętrach). Już w 1950 r. oba piętra budynku zajmowała przychodnia kolejowa z laboratoriami (tego roku podłączono kanalizację)¹³⁷. Funkcje użytkowe i handlowe utrzymane zostały do dnia dzisiejszego (oprócz przedsiębiorstw mieściła się tu siedziba okręgowej dyrekcji Polskich Kolei Państwowych, natomiast dziś działają: na parterze sklep z kosmetykami, na piętrze sprzedaż futer, w piwnicach zaś urządzono klub; pozostałe piętra wynajmują prywatni przedsiębiorcy). Po 1946 r. nieruchomość pozostawała własnością Skarbu Państwa zarządzaną przez Wydział Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Białymstoku, po czym sprzedano ją prywatnemu inwestorowi, który dokonał znacznej rozbudowy obiektu w głąb posesji, a także odnowił elewacje i wnętrza budynku.

Współcześnie oba zabytkowe domy przy ul. Lipowej 28 i 30 stanowią charakterystyczny i ważny element przestrzeni miejskiej. Właściciele, bez względu na przeznaczenie użytkowe budynków, podejmują starania o ich utrzymanie w należytym stanie, dokonując remontów wewnątrz i elewacji, wymiany okien czy pokrycia dachowego. Dzięki temu omówione w niniejszym tekście obiekty żyją - dom przy ul. Lipowej 28 jest dziś jednym z nielicznych przykładów kamienicy czynszowej, użytkowanej zgodnie ze swoim pierwotnym przeznaczeniem,

14. Odgruzowywanie miasta w latach 50. XX w. przez uczniów Technikum Mechanicznego w Białymstoku - w tle domy przy ul. Lipowej 28 i 30. Zdjęcie w posiadaniu właściciela domu przy ul. Lipowej 28.
Clearing the town of rubble during the 1950s by pupils of the Secondary Technical School in Białystok - in the background: houses in 28 and 30 Lipowa Street.
Photo: property of the owner of the house in 28 Lipowa Street.

zaś dom przy ul. Lipowej 30 pełni istotne funkcje handlowo-usługowe. Ich znaczenie wykracza jednak zdecydowanie dalej. Tworzą pomost między współczesną a historyczną, nieistniejącą już ulicą Lipową, przypominając współczesnym mieszkańcom Białegostoku o bogatej i wielokulturowej przeszłości ich miasta.

PRZYPISY

- ¹ Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie, *Teki Glinki*, teka nr 315, s. V; teka nr 328, k. 9; A. Sztachelska-Kokoczek, A. Oleksicki, *Białystok w czasach Branickich (lata 1708-95)*, w: *Historia Białegostoku*, red. nauk. A. Dobroński, Białystok 2012, s. 159.
- ² K. Kucharczyk, J. Maroszek, *Barokowa kompozycja w dolinie rzeki Białej w XVIII w.*, w: *Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku*, t. IV, pod red. H. Majeckiego, Białystok 1985, s. 62-63.
- ³ Rosyjskie Państwowe Archiwum Historyczno-Wojenne w Moskwie, f. 846, op. 16, d. 21755; plan opublikowany jako wkładka do: „Białostoczczyzna” 1992, z. 4.
- ⁴ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Roskie, sygn. 84, k. 193-201; A. Sztachelska-Kokoczek, *Bramy miejskie Białegostoku w XVIII w.*, „Białostoczczyzna” 1991, nr 2, s. 8; Taż, *Białystok za pałacową bramą*, Białystok 2009, s. 91-93.
- ⁵ Plan opublikowany w: A. Dobroński, *Białystok. Historia miasta*, Białystok 2001.
- ⁶ Dom przy ul. Lipowej 28 został wpisany do rejestru zabytków w 1982 r. pod numerem 516, zaś sąsiedni dom przy ul. Lipowej 30 wpisano w 1986 r. pod numerem 621.
- ⁷ A. Małek, *Komisja Organizacyjna Kamery Wojny i Domen Nowych Prus Wschodnich w Białymstoku*, „Gryfita”, 1996, z. 10, s. 8-12.

- ⁸ A. Małek, *Urzędy domenalne w powiecie białostockim (1795-1807)*, „Białostocczyzna”, 1995, nr 4, s. 16-27; Tenże, *Kamera Wojny i Domen departamentu białostockiego Nowych Prus Wschodnich 1796-1807. Monografia zespołu archiwalnego*, Warszawa 2007, s. 118-120, 138-141, 152.
- ⁹ Oryginały obydwu spisów znajdują się w: Archiwum Państwowe w Białymstoku [dalej: APB], Kamera Wojny i Domen w Białymstoku, sygn. 2193, k. 43-60 oraz tamże, sygn. 2194, k. 110-149. Zostały wydane drukiem w: A. Małek, *Mieszkańcy Białegostoku pod zaborem pruskim*, „Zeszyt Naukowy Muzeum Woj-ska” nr 10, Białystok 1996, s. 55-142.
- ¹⁰ W inwentarzu miasta z 1771 r. o działce pisano: *Maciey Biendrzejowski szklarz skarbowy, z Katarzyną żoną, Janem synem, Maryanną y Rozalią córkami, ma budynek swoy własny nowy z ogrodami dwoma na placu wie-czyście prawem świętej pamięci Jaśnie Oświeconego Pana w roku 1769 dnia 11 kwietnia sobie danym* (AGAD, Archiwum Roskie, sygn. 82, k. 197).
- ¹¹ APB, Kamera Wojny i Domen w Białymstoku, sygn. 2194, k. 122v-123.
- ¹² Opublikowany przez Ariusza Małka wykaz transakcji hipotecznych w Białymstoku do 1806 r. nie wy-mienia kupna majątku przez Jacoba von Braesicke (A. Małek, *Mieszkańcy Białegostoku pod zaborem pru-skim*, s. 138-142).
- ¹³ Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Rosji w Sankt Petersburgu, f. 1293, op. 168, d. 5.
- ¹⁴ Muzeum Historyczne w Białymstoku [dalej: MHB], sygn. MBHI 11407 (zdjęcie nr 9).
- ¹⁵ M. Dolistowska, *W poszukiwaniu tożsamości miasta. Architektura i urbanistyka Białegostoku w latach 1795-1939*, Białystok 2009, s. 47-62, gdzie znalazła się szczegółowa i analityczna charakterystyka budownic-twa okresu pruskiego.
- ¹⁶ LPAH w Wilnie, f. 604, op. 58, d. 8, k. 43 (kopia mikrofilmowa w APB).
- ¹⁷ Tamże, f. 604, op. 58, d. 7, k. 6v (kopia mikrofilmowa w APB).
- ¹⁸ Tamże, f. 604, op. 58, d. 12, k. 35v (kopia mikrofilmowa w APB); tamże, f. 604, op. 58, d. 15, k. 3v (kopia mikrofilmowa w APB). O Gasparze Borowskim szerzej: J. Trynkowski, *Nauczyciele gimnazjum Białostoc-kiego w latach 1807-1834*, w: *Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku*, t. V, pod red. H. Majeckiego, Białystok 2001, s. 64.
- ¹⁹ W księgach metrykalnych białostockiej parafii katolickiej nie udało się odnaleźć metryki zgonu Jacoba Henricha von Braesicke, który jako ewangelik został z pewnością pochowany na starym cmentarzu ewangelickim przy ul. Suraskiej, a odpowiedniego wpisu o tym fakcie dokonano w księgach funkcyj-nującej już w tym czasie odrębnej parafii ewangelickiej w Białymstoku.
- ²⁰ A. Dobroński, *Białystok w latach 1796-1864*, w: *Historia Białegostoku*, red. nauk. A. Dobroński, Białystok 2012, s. 248.
- ²¹ APB, Akta z terenu powiatów białostockiego i sokólskiego guberni grodzieńskiej – zbiór zespołów 1853-1906: nr 2, Rząd Gubernialny Grodzieński, sygn. 2, k. 12.
- ²² Tamże, k. 9; W. Wróbel, *Starobojarska. Biografia ulicy*, w: *Bojary 3*, pod red. J. Szerszunowicza, Białystok 2013, s. 144.
- ²³ LPAH w Wilnie, f. 604, op. 58, d. 6, k. 7v (kopia mikrofilmowa w APB); tamże, f. 604, op. 58, d. 12, k. 26 (kopia mikrofilmowa w APB); tamże, f. 604, op. 58, d. 15, k. 19 (kopia mikrofilmowa w APB).
- ²⁴ Tamże, f. 604, op. 58, d. 52, k. 10v (kopia mikrofilmowa w APB).
- ²⁵ APB, Starszy Notariusz Sądu Okręgowego w Grodnie, sygn. 68, k. 211-214.
- ²⁶ Archiwum i Muzeum Archidiecezjalne w Białymstoku [dalej: AMAB], Archiwum Parafii Farnej w Bia-łymstoku, *Spis miasta Białegostoku z 1883 roku*, b. sygn., k. 30 (nr 97).
- ²⁷ APB, Starszy Notariusz Sądu Okręgowego w Grodnie, sygn. 39, k. 363-372.
- ²⁸ Życie i działalność Bronisława Pełczyńskiego nie zostały dotychczas zbadane. Z niewielkiej ilości ma-teriału źródłowego wiadomo, że urodził się około 1842 r. Posiadał tytuł szlachecki i wywodził się z Siedlec. Ukończył szkołę realną we Władysławowie (ówczesna gub. suwalska), a z zawodu był bu-chalterem. Wybory do władz miejskich z 1896 r. dały mu mandat radnego miejskiego, został następnie wybrany i zatwierdzony jako członek Zarządu Miejskiego na stanowisku wiceprezydenta (zastępo-wał Iwana Reszetniewa). W czasie swego urzędowania zarządzał jednocześnie kasą miejską, będąc jej głównym księgowym. Funkcję sprawował do kolejnych wyborów w 1900 r., w których zdołał uzyskać mandat radnego. Zmarł na zawał 29 grudnia 1902 r. Jego żona, Konstancja, zmarła siedem lat później, 24 września 1909 r. (AMAB, Akta metrykalne dekanatu białostockiego za 1902 r., k. 362, nr 527; tamże, Akta metrykalne dekanatu białostockiego za 1909 r., k. 347, nr 428). Oboje zostali pochowani na biało-stockim cmentarzu farnym: J. T. Sosnowski, *Cmentarz farny w Białymstoku. Historia, indeks pochowanych*, Białystok 2012, s. 112, 156. Por.: W. Wróbel, *Starobojarska 24 – wokół jednego adresu*, w: *Bojary 2*, pod red.

- J. Szerszunowicza, Białystok 2012, s. 20-23 oraz W. Wróbel, *Starobojarska. Biografia ulicy*, w: *Bojary 3*, pod red. J. Szerszunowicza, Białystok 2013, s. 68-69, 136-141 (błędna rekonstrukcja życiorysu Bronisława Pełczyńskiego).
- ²⁹ Jako mieszkańców domu Michała Koźmierskiego przy ul. Lipowej wymieniał ich spis parafian białostockiej parafii rzymskokatolickiej z 1883 r.
- ³⁰ APB, Starszy Notariusz Sądu Okręgowego w Grodnie, sygn. 61, k. 151-155 (akt nadawczy spisano 14 listopada 1896 r. u notariusza Piotra Kłobukowa).
- ³¹ Tamże, sygn. 61, k. 363-373; tamże, sygn. 61, k. 641-660.
- ³² APB, Starszy Notariusz Sądu Okręgowego w Grodnie, sygn. 68, k. 204-205.
- ³³ Tamże, sygn. 84, k. 159-173.
- ³⁴ W. Wróbel, *Starobojarska 24 – wokół jednego adresu*, s. 20-23; Tenże, *Starobojarska. Biografia ulicy*, s. 68-69, 136-141.
- ³⁵ *Вся Вилна. Адресная и справочная книга на 1913 годъ*, Wilno 1913, część VII, szp. 205, część X, szp. 201; A. R. Čaplinskas, *Didžioji gatvė. Valdovų kelias*, Wilno 2011, s. 250-251.
- ³⁶ APB, Inspekcja podatkowa miasta Białegostoku i powiatu białostockiego, sygn. 11, nr 2691.
- ³⁷ *Księga adresowa Polski (wraz z w. m. Gdańskiem) dla handlu, rzemiosł i rolnictwa 1930*, Warszawa 1930, s. 94; *Księga adresowa m. Wilna 1933. Wileński kalendarz informacyjny (rocznik XXVIII)*, Wilno 1932, s. 92. Pracował nadal w 1937 r. pod tym samym adresem: *Księga adresów miasta Wilna urzędów, handlu, przemysłu, rzemiosł, wolnych zawodów, zakładów naukowych itp. na rok 1937*, Wilno 1937, s. 55.
- ³⁸ Komitety Zarządzające zostały ustanowione na mocy ukazu Senatu Rzeczypospolitej z 10 grudnia 1874 r. w miejsce gubernialnych komitetów powinności ziemskich. Do podstawowych zadań Komitetu należało zarządzanie miejscowymi powinnościami wobec państwa, w tym: zbiórką i ustalaniem podatków ziemskich, wybieraniem podatków od chłopów, a także utrzymaniem, budową i remontem budynków państwowych (areszty, punkty medyczne, szpitale, szkoły). Oprócz tego w gestii Komitetu znajdowały się sprawy budowy dróg, mostów, szos i przepraw, ustalania podwod, wynajmu pomieszczeń pod urzędy i kwatery wojsk. W skład Komitetu wchodził inspektor powiatowy (głowa policji w powiecie), powiatowy naczelnik wojskowy oraz głowa miasta Białegostoku i przedstawiciele poszczególnych włości z obszaru powiatu białostockiego. Miejskowy Komitet Zarządzający zaprzestał działalności w lipcu 1915 r. W Rosji zostały one zlikwidowane w 1917 r.
- ³⁹ APB, Starszy Notariusz Sądu Okręgowego w Grodnie, sygn. 71, k. 368-383.
- ⁴⁰ Tamże, sygn. 101, k. 193-194.
- ⁴¹ Tamże, sygn. 74, k. 283-294.
- ⁴² *Адресь-календарь и справочная книжка гродненской губернии на 1913 годъ*, Grodno 1912, s. 127; *Адресь-календарь и справочная книжка гродненской губернии на 1914 годъ*, Grodno 1914, s. 135; *Адресь-календарь и справочная книжка гродненской губернии на 1915 годъ*, Grodno 1915, s. 115; *Księga Adresowa Polski (wraz z w. m. Gdańskiem) dla handlu, rzemiosł i rolnictwa 1926/1927*, Warszawa 1926, s. 878.
- ⁴³ APB, Starszy Notariusz Sądu Okręgowego w Grodnie, sygn. 115, k. 236-244.
- ⁴⁴ Tamże, sygn. 98, k. 222-223.
- ⁴⁵ Tamże, sygn. 101, k. 191-191v.
- ⁴⁶ APB, Urząd powiatowy białostocki ds. wymiaru podatku przemysłowego, sygn. 3, k. 31.
- ⁴⁷ APB, Starszy Notariusz Sądu Okręgowego w Grodnie, sygn. 123, k. 31-32.
- ⁴⁸ Tamże, sygn. 115, k. 236.
- ⁴⁹ APB, Towarzystwo Kredytowe Miejskie Białostockie, sygn. 155, k. 7.
- ⁵⁰ APB, Starszy Notariusz Sądu Okręgowego w Grodnie, sygn. 123, k. 31-32.
- ⁵¹ Narodowe Historyczne Archiwum Białorusi w Grodnie, f. 8, op. 2, d. 2200.
- ⁵² APB, Akta miasta Białegostoku, sygn. 138.
- ⁵³ MHB, sygn. MBHI 9207.
- ⁵⁴ Odnotowana w „Dzienniku Białostockim” 30.09.1921 r., nr 219, s. 3 (*Nieszczęśliwy wypadek. W fabryce Rozenberga przy ul. Lipowej 48 zerwała się z wysokości 4 piętra winda ciężarowa z robotnicą Leokadią Szubcią. [...] Nie jest to pierwszy wypadek w bieżącym miesiącu zerwania się windy w fabrykach miejscowych. Parę tygodni temu spadła z windy właścicielka młyna miejscowego p. Kotakowa*).
- ⁵⁵ APB, Towarzystwo Kredytowe Miejskie Białostockie, sygn. 155, k. 2-3.
- ⁵⁶ *Бялостокскі адрес-календар на 1914-й год. „Фабрычны Бялосток” на 1914-й год*, Białystok 1914, s. 197.
- ⁵⁷ Tamże, s. 183; jego brat posiadał drugi kantor przy ul. Mikołajewskiej, w domu Łapidusa (po 1919 r. ul. Sienkiewicza 14).

- ⁵⁸ Tamże, s. 144.
- ⁵⁹ *Справочный календарь по г. Белостоку на 1913 год*, Białystok 1913, s. 171.
- ⁶⁰ Tamże, s. 258.
- ⁶¹ *Белостокский адрес-календар на 1914-й год*, s. 211.
- ⁶² APB, Inspekcja podatkowa miasta Białegostoku i powiatu białostockiego, sygn. 11, nr 2688-2716.
- ⁶³ *Księga adresowa Polski 1930* s. 94.
- ⁶⁴ Według informacji zawartych we wpisie do rejestru handlowego Sądu Okręgowego w Białymstoku, sporządzonym w 1922 r. (ogłoszenie o wpisie: „Nowy Dziennik Białostocki” 09.04.1922, nr 82, s. 4). *Księga adresowa Polski (wraz z w. m. Gdańskiem) dla handlu, rzemiosł i rolnictwa 1930*, Warszawa 1930, s. 90.
- ⁶⁵ *Памятная книжка гродненской губернии на 1909 годъ*, Grodno 1909, s. 175; *Адресь-календарь и спрацючная книжка гродненской губернии на 1911 годъ*, Grodno 1911, s. 193; *Адресь-календарь и спрацючная книжка гродненской губернии на 1912 годъ*, Grodno 1912, s. 200.
- ⁶⁶ Ogłoszenie o wpisie do rejestru handlowego Sądu Okręgowego w Białymstoku: „Nowy Dziennik Białostocki” 05.08.1922, nr 175, s. 4); *Spis abonentów sieci telefonicznych dykcji okręgu i telegrafów w Warszawie (z wyjątkiem m. st. Warszawy) i Polskiej Akcyjnej Spółki Telefonicznej w miastach: Białymstoku i Łodzi z okolicą na 1938 r.*, Warszawa 1938; *Uruchoiniona tkalnia*, „Dziennik Białostocki” 27.04.1939, nr 115, s. 6.
- ⁶⁷ Nie udało się odnaleźć innych źródeł historycznych, poświadczających, że Józef Meżerycki miał siostrę. Jej istnienie i stosunek pokrewieństwa potwierdziła jedynie białostocka nauczycielka Fruma Zelman, która w Sądzie Grodzkim 7 stycznia 1946 r. zeznała, że od 1936 r. udzielała lekcji siostrze Józefa, w należącym do Nechomy domu przy ul. Lipowej 48 (APB, Sąd Grodzki w Białymstoku, sygn. 8/390, k. 8-9v).
- ⁶⁸ A. Lechowski, *Białystok. Przewodnik historyczny*, Białystok 2009, s. 429-430.
- ⁶⁹ *Справочный календарь 1913*, s. 156.
- ⁷⁰ Ogłoszenia, „Nowy Dziennik Białostocki” 26.11.1922, nr 269, s. 5.
- ⁷¹ APB, Akta notariusza S. Jankowskiego w Białymstoku, sygn. 27, k. 226-227 (nr 1029, 1030).
- ⁷² Tamże, sygn. 41, k. 131v-132 (nr 1849).
- ⁷³ APB, Inspekcja podatkowa miasta Białegostoku i powiatu białostockiego, sygn. 11, nr 668.
- ⁷⁴ Ogłoszenie o wpisie do rejestru handlowego firmy Gecela Rubinsztejna: „Dziennik Białostocki” 27.05.1923, nr 114, s. 4.
- ⁷⁵ Ogłoszenia aktualizacyjne wpisu do rejestru handlowego: „Monitor Polski” 1937, nr 97; „Monitor Polski” 1938, nr 177.
- ⁷⁶ *Spis abonentów sieci telefonicznych na 1938 r.*
- ⁷⁷ Ogłoszenie o wpisie do rejestru handlowego: „Nowy Dziennik Białostocki” 10.03.1922, nr 58, s. 4.
- ⁷⁸ Ogłoszenie o wpisie do rejestru handlowego: „Dziennik Białostocki” 24.03.1924, nr 83, s. 4; przedsiębiorstwo zostało wykreślone z rejestru handlowego 7 stycznia 1935 r. z racji niskich obrotów finansowych, chociaż funkcjonowało dalej: „Monitor Polski” 1935, nr 70.
- ⁷⁹ Ogłoszenie o wpisie do rejestru handlowego: „Dziennik Białostocki” 30.05.1933, nr 148, s. 4.
- ⁸⁰ Ogłoszenie o wpisie do rejestru handlowego: „Dziennik Białostocki” 12.11.1925, nr 313, s. 4; przedsiębiorstwo zostało wykreślone z rejestru handlowego 27 lutego 1935 r. z racji niskich obrotów finansowych, chociaż funkcjonowało dalej: „Monitor Polski” 1935, nr 157.
- ⁸¹ Ogłoszenie o wpisie do rejestru handlowego: „Dziennik Białostocki” 03.03.1931, nr 62, s. 4; przedsiębiorstwo zostało wykreślone z rejestru handlowego 27 lutego 1935 r. z racji niskich obrotów finansowych, chociaż funkcjonowało dalej: „Monitor Polski” 1935, nr 157.
- ⁸² Ogłoszenie o wpisie do rejestru handlowego: „Dziennik Białostocki” 06.01.1924, nr 6, s. 4.
- ⁸³ Ogłoszenie o wpisie do rejestru handlowego: „Dziennik Białostocki” 16.07.1924, nr 194, s. 4.
- ⁸⁴ Edmund Zdrójkowski, buchalter w zakładzie odlewniczym „A. Wieczorek i Spółka”, był właścicielem domu zachowanego do dziś przy ul. Św. Rocha 11 (T. Mikulicz, *Chrońmy stare domy póki jest czas*, „Magazyn Kurier Poranny” 02.11.2012, s. 11).
- ⁸⁵ Ogłoszenia o wpisie do rejestru handlowego: „Nowy Dziennik Białostocki” 05.08.1922, nr 175, s. 4; „Głos Ziemi Białostockiej” 01.10.1931, nr 225, s. 3; „Głos Ziemi Białostockiej” 10.11.1931, nr 259, s. 3; „Monitor Polski” 1935, nr 70.
- ⁸⁶ Ogłoszenie o wpisie do rejestru handlowego: „Dziennik Białostocki” 06.08.1924, nr 215, s. 4.
- ⁸⁷ Ogłoszenie o wpisie do rejestru handlowego: „Dziennik Białostocki” 04.01.1927, nr 4, s. 4.
- ⁸⁸ Ogłoszenie o wpisie do rejestru handlowego: „Białostocki Dziennik Wojewódzki” 15.06.1929, nr 11 s. 414; ogłoszenie o likwidacji: „Białostocki Dziennik Wojewódzki” 18.10.1929, nr 18, s. 600.

- ⁸⁹ Ogłoszenie o wpisie do rejestru handlowego: „Dziennik Białostocki” 30.01.1925, nr 30, s. 4. 10 i 11 listopada 1927 r. w lokalu składów miejskich przy boczniczy kolejowej Białystok II Towarowy magistrat Białegostoku wystawił na sprzedaż z licytacji należące do Goliborskiego rękawiczki, pończochy i krawaty, celem pokrycia zaległości podatkowych („Dziennik Białostocki” 03.11.1927, nr 307, s. 4).
- ⁹⁰ *Księga Adresowa Polski 1926/1927*, s. 880.
- ⁹¹ Ogłoszenie o wpisie do rejestru handlowego: „Dziennik Białostocki” 20.02.1928, nr 51, s. 4.
- ⁹² Ogłoszenie o wpisie do rejestru handlowego: „Głos Ziemi Białostockiej” 21.10.1931, nr 242, s. 3.
- ⁹³ *Z miasta*, „Dziennik Białostocki” 09.03.1920, nr 57, s. 3.
- ⁹⁴ *Ze stosunków robotniczych*, „Dziennik Białostocki” 12.06.1921, nr 128, s. 3 (*W fabryce Rozenberga przy ul. Lipowej, w której warsztaty tkackie posiadał Gerszman, uległa wypadkowi robotnica Zofia Markierczuk, która mimo leczenia przez dra Ostromęckiego uległa utracie zdolności lewej ręki do pracy. Inspektor pracy orzekł, że robotnica powinna od Gerszmana otrzymać wynagrodzenie w sumie 150 tys. marek. Tymczasem Gerszman wyjechał do Rygi, a w fabryce pozostał jedynie jego krewny pisarz, który podobno zamierza warsztaty wywieźć i robotnicy wynagrodzenia nie zapłacić. Jak nas poinformowała Zofia Malkierczuk [!], inspektor pracy przy pomocy policji położył areszt na warsztaty*).
- ⁹⁵ Ogłoszenie o wpisie do rejestru handlowego: „Nowy Dziennik Białostocki” 04.02.1922, nr 28, s. 4; ogłoszenie o likwidacji: „Dziennik Białostocki” 07.04.1933, nr 97, s. 4.
- ⁹⁶ Ogłoszenie o wpisie do rejestru handlowego: „Nowy Dziennik Białostocki” 09.04.1922, nr 82, s. 4.
- ⁹⁷ Ogłoszenie o wpisie do rejestru handlowego: „Nowy Dziennik Białostocki” 01.07.1922, nr 145, s. 4.
- ⁹⁸ Ogłoszenie o wpisie do rejestru handlowego: „Nowy Dziennik Białostocki” 01.08.1922, nr 171, s. 4.
- ⁹⁹ Ogłoszenie o wpisie do rejestru handlowego: „Dziennik Białostocki” 27.05.1923, nr 114, s. 4; ogłoszenie o likwidacji: „Dziennik Białostocki” 03.11.1924, nr 302, s. 4.
- ¹⁰⁰ Ogłoszenie o wpisie do rejestru handlowego: „Dziennik Białostocki” 17.02.1925, nr 48, s. 4.
- ¹⁰¹ Ogłoszenie o wpisie do rejestru handlowego: „Białostocki Dziennik Białostocki” 25.07.1929, nr 14, s. 481.
- ¹⁰² Ogłoszenie o wpisie do rejestru handlowego: „Dziennik Białostocki” 28.11.1932, nr 329, s. 4.
- ¹⁰³ Ogłoszenie o wpisie do rejestru handlowego: „Monitor Polski” 1938, nr 63.
- ¹⁰⁴ *Księga adresowo-handlowa m. Białegostoku na 1932/1933 r.*, oprac. F. Rotmański, Białystok 1932, s. 41, 60, 62, 163, 191.
- ¹⁰⁵ Ogłoszenie o pierwiastkowej regulacji hipoteki nieruchomości przy ul. Lipowej 50: „Dziennik Białostocki” 22.09.1926, nr 265, s. 4.
- ¹⁰⁶ APB, Akta notariusza B. Urbanowicza w Białymstoku, sygn. 22, k. 46v-47.
- ¹⁰⁷ APB, Inspekcja podatkowa miasta Białegostoku i powiatu białostockiego, sygn. 11, nr 2712.
- ¹⁰⁸ APB, Akta notariusza B. Urbanowicza w Białymstoku, sygn. 21, k. 295v-296.
- ¹⁰⁹ *Бѣлостокскій адрес-календар на 1914-й год*, s. 177.
- ¹¹⁰ APB, Towarzystwo Kredytowe Miejskie Białostockie, sygn. 37.
- ¹¹¹ *Księga adresowo-handlowa 1932/1933*, s. 23, 57.
- ¹¹² APB, Akta notariusza S. Jankowskiego w Białymstoku, sygn. 47, k. 15v-16.
- ¹¹³ *Księga adresowo-handlowa 1932/1933*, s. 68.
- ¹¹⁴ APB, Sąd Okręgowy w Białymstoku. Wydział Hipoteczny, sygn. 338, k. 59.
- ¹¹⁵ Ogłoszenie o wpisie do rejestru handlowego: „Dziennik Białostocki” 09.11.1924, nr 308, s. 4.
- ¹¹⁶ *Księga Adresowa Polski 1926/1927*, s. 876, 885, 886.
- ¹¹⁷ Ogłoszenie o wpisie do rejestru handlowego: „Dziennik Białostocki” 12.03.1924, nr 71, s. 4.
- ¹¹⁸ Ogłoszenie o wpisie do rejestru handlowego: „Dziennik Białostocki” 16.11.1927, nr 320, s. 4.
- ¹¹⁹ Ogłoszenie o wpisie do rejestru handlowego: „Nowy Dziennik Białostocki” 01.08.1922, nr 171, s. 4; ogłoszenie o likwidacji firmy: „Dziennik Białostocki” 28.04.1924, nr 115, s. 4.
- ¹²⁰ Ogłoszenie o wpisie do rejestru handlowego: „Nowy Dziennik Białostocki” 02.08.1922, nr 172, s. 4.
- ¹²¹ *Informator kresowy na województwo białostockie rok 1930/1931*, Białystok 1930, s. 22.
- ¹²² *Księga adresowo-handlowa 1932/1933*, s. 53, 58, 212.
- ¹²³ Po sierpniu 1944 r. została początkowo utrzymana nazwa ul. Lipowej, ale w 1949 r. przemianowano ją na ul. Stalina. Do historycznej nazwy powrócono w 1956 r. T. Fiedorowicz, M. Kietliński, J. Maciejczuk, *Białostockie ulice i ich patroni*, Białystok 2012, s. 179.
- ¹²⁴ B. Samarski, *Zaginieni 1939-1945 w świetle akt Sądu Grodzkiego w Białymstoku*, t. 2 (powiat białostocki), Białystok 2011, s. 379.

- ¹²⁵ APB, Akta miasta Białegostoku, sygn. 139; por. także najważniejszą literaturę na temat białostockiego getta: B. Mark, *Ruch oporu w getcie białostockim. Samoobrona – zagłada – powstanie*, Warszawa 1952; S. Bender, *The Getto of Białystok (June 1941 to August 1943)*, „Studia Podlaskie”, t. II, 1989, s. 310-318; B. Winnicka-Klibańska, *Przygotowania do zbrojnego oporu w getcie białostockim od listopada 1942 roku do sierpnia 1943 roku*, „Studia Podlaskie”, t. II, 1989, s. 320-330; T. Wiśniewski, *Getto białostockie (1 sierpnia 1942 – 2 września 1943)*, „Białostoczczyzna” 1993, z. 2, s. 57-63; E. Rogalewska, *Getto białostockie. Doświadczenie zagłady – świadectwa literatury i życia*, wyd. 2 uzupełnione, Białystok 2013 (mapa s. 110-111); E. Rogalewska, *Żydzi w białostockim getcie (1941-1943)*, w: D. Boćkowski, E. Rogalewska, J. Sadowska, *Kres świata białostockich Żydów*, Białystok 2013, s. 30-54.
- ¹²⁶ R. Rajzner, H. R. Lew, *Losy nieopowiedziane. Zagłada Żydów białostockich 1939-1945*, Warszawa 2013, s. 132.
- ¹²⁷ Budynek nie został zniszczony w czasie walk latem 1944 r., gdyż zdjęcie lotnicze Białegostoku z września tego roku ukazuje w miejscu fabryki uporządkowaną przestrzeń.
- ¹²⁸ M. Chodorowski, *Początki współczesnego oblicza ul. Lipowej w Białymstoku*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego”, z. 19, 2013, s. 24-37 oraz il. 12, 14 i 15.
- ¹²⁹ Informacja ta dotyczy pozostałych dwóch murowanych domów, które w 1930 r. przypadły w udziale Józefowi Rejzenbergowi i Izraelowi Rozenbergowi.
- ¹³⁰ APB, Sąd Grodzki w Białymstoku, sygn. 8/390, k. 8-10. Kopia wyroku jest także w posiadaniu obecnego właściciela kamienicy przy ul. Lipowej 28.
- ¹³¹ Tamże, k. 11-19.
- ¹³² APB, Akta notariusza Ludwika Szlompki w Białymstoku, sygn. 4, k. 88-92v.
- ¹³³ Tamże, k. 636-637v.
- ¹³⁴ Odpis aktu zawartego przed notariuszem Stefanem Tobolczykiem w Białymstoku jest w posiadaniu obecnego właściciela kamienicy przy ul. Lipowej 28.
- ¹³⁵ APB, Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Białymstoku, sygn. 3765. Drugi egzemplarz książki ewidencyjnej znajduje się w posiadaniu obecnego właściciela kamienicy przy ul. Lipowej 28.
- ¹³⁶ Dokumentacja projektowa wykonana przez Biuro Projektów Budownictwa Komunalnego w Białymstoku ul. Sienkiewicza 82, zatwierdzona 5 marca 1968 r. przez Wydział Budownictwa, Architektury i Urbanistyki Prezydium Miejskiej Rady Narodowej, znajduje się w posiadaniu obecnego właściciela kamienicy przy ul. Lipowej 28.
- ¹³⁷ Plany podłączenia kanalizacji oraz budynku w: APB, Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Białymstoku. Wydział Budownictwa, sygn. 319.

THE HISTORY OF REAL ESTATE IN 28 AND 30 LIPOWA STREET IN BIAŁYSTOK

The article presents a detailed history of real estate today assigned to 28 and 30 Lipowa Street, and prior to 1939 – to 48 and 50 Lipowa Street.

The real estate, from which the discussed lots were distinguished, originated in the second half of the eighteenth century. From about 1807 it belonged to Jacob Henrich von Braesicke, a Prussian official who first held the post of the *oberamtmann* (senior administration official) of the Knyszyn demesne and then of the Fasty demesne. He also built the first brick house, which survived to 1897. After 1825 the real estate belonged to Jacob's heirs, and prior to 1853 it was taken over by Jan Olfart. During the 1860s the owner was Michał Kośmierski, after whose death it became the property of his five daughters. In 1869 all ownership rights were purchased from the heirs by Bronisław Pełczyński, vice-president of Białystok and husband of Konstancja, daughter of Michał Kośmierski. In 1897 Pełczyński sold the whole property to Szmul Tanchel Rejzenberg from Wilno (Vilna), who in 1897-1899 built on the newly purchased lot three houses, including the extant buildings in 28 and 30 Lipowa Street. In 1906 the new owner of the real estate was Jankiel Rozenberg, a textile factory owner, who erected on the lot yet another residential house and

a single five-storey factory building. In 1923 Rozenberg sold the house in 30 Lipowa Street to the Ejnhorn family.

After the death of Jankiel Rozenberg (before 1921) ownership rights to 28 Lipowa Street were received by his heirs, who in 1930 divided the property – Jankiel's daughter, Nechoma Meżerycka, obtained the front house with a characteristic façade maintained in the Moorish style, and her brothers became the owners of the rest of the real estate. This state of things lasted until 1941.

In turn, in 1935 the house in 30 Lipowa Street was purchased by the Szmigielski family, who remained its rightful owners until 1941. During the Second World War the Rozenberg houses in 28 Lipowa Street comprised part of the boundary of the Białystok ghetto. All the buildings, with the exception of the factory, survived the war intact.

In 1946 the houses in 28 Lipowa Street became the property of Józef, the son of Nechoma Meżerycka, who in the same year sold it to Czesław and Genowefa Ostrowski; in 1946-1950 they, in turn, sold it to Kazimiera Dobecka, whose heirs remain the owners to this day. The house in 30 Lipowa Street, on the other hand, was the property of the state. Already in the 1950s it contained a medical centre for railway workers, and later – offices and shops. Today, this private property fulfils assorted commercial-services functions.